

HISTORIA. KOMPENDIUM TRZECIOKLASISTY. Klasa I.

Dział: Początki cywilizacji

ŹRÓDŁA HISTORYCZNE

- Pisane - dokumenty, książki, listy, kamienne tablice, gliniane tabliczki itp.;
 - Niepisane - naczynia, narzędzia, broń, biżuteria, ubrania itp.
1. Historia - od momentu wynalezienia pisma, prahistoria - przed wynalezieniem pisma.

EPOKI HISTORYCZNE

- Starożytność-od ok. 4000 do roku 476 n.e (upadek Zachodniego Cesarstwa Rzymskiego).
- Średniowiecze- od 476 r. n e do 1453 - upadek Wschodniego cesarstwa Rzymskiego, albo 1492- odkrycie Ameryki przez Kolumba.
- Nowożytność- od 1453/1492 do 1914 (początek I wojny światowej)
- Współczesność od 1914 do dnia dzisiejszego

PRAHISTORIA

- Pierwsza istota człękokszałtna – ok. 4 mln temu,
- Człowiek współczesny(homo sapiens) ok. 200 tyś lat temu.
- Praojczyzna człowieka- wschodnia Afryka
- Paleolit- epoka kamienia łupanego.
- Koczowniczy styl życia.

- Neolit-epoka kamienia gładzonego
- **Rewolucja neolityczna**- przejście z koczowniczego na osiadły tryb życia, zakładanie osad, miast, zajęcie się rolnictwem, udomowienie zwierząt, handlem, rzemiosłem- ok. 10 tys. pne.
- **Epoka brązu**- ok. 4-3 tys. lat pne; brąz -stop miedzi i cyny- broń, narzędzia, rzeczy codziennego użytku
- **Epoka żelaza**- od około 3 tys. pne.
- **Megality (dolmeny)** - budowle, sanktuaria- wykonane z dużych bloków kamiennych, np. Stonehenge w Anglii, kamienne kręgi w różnych regionach Europy

NAJSTARSZE CYWILIZACJE

Cechy wspólne

- Powstały nad wielkimi rzekami, których wylewy zapewniały żyzną glebę i nawadnianie,
- Początkiem cywilizacji była wspólna praca nad utrzymaniem systemów irygacyjnych- doprowadzających i odprowadzających wodę z pól (kanały, przepusty, groble, tamy, wały)
- Religia politeistyczna- wielobóstwo- wiara w wielu bogów

1. **Mezopotamia- Żyzny Półksiężyc- Międzyrzecze- dorzecze rzek Eufrat i Tygrys** (Bliski Wschód-obecnie, Irak, Syria)

a) Sumerowie - najstarsza cywilizacja:

- Miasta państwa np. UR, Uruk, LAGASZ.
- Pismo klinowe na glinianych tabliczkach,
- Świątynie piętrowe tzw. zikkuraty

- Wynaleźli koło, koło garncarskie
- Dwunastkowy system liczenia, zero, astronomia

b) Babilonia: miasto Babilon (dzisiejszy Bagdad-stolica Iraku)

- najsłynniejszy władca- Hammurabi,
- najstarszy znany zbiór praw- Kodeks Hammurabiego-zasada OKO ZA OKO, ZĄB ZA ZĄB,
- wiszące ogrody-jeden z starożytnych cudów świata- tarasowe ogrody z bujna roślinnością

c) Asyria

- najpotężniejsze państwo Mezopotamii,

-sprawna armia: lucznicy, rydwany

-miasta: Aszur i Niniwa

2. Egipt- dar Nilu-powstał dzięki wylewom tej rzeki (północno-wschodnia Afryka)

- Egipt- powstał z połączenia z Dolnego i Górnego Egiptu,
- Władca- Faraon-władca absolutny, syn boga Re, oddawano mu boską cześć,
- Struktura społeczna: Faron-najwyższy urzędnik-kapłani-urzędnicy-rzemieślnicy-żołnierze-chłopi-niewolnicy (piramida społeczna)
- Najsłynniejszy faraon- Ramzes II- za jego panowania Egipt osiągnął największą potęgę i terytorium.

Wierzenia religijne Egipcjan:

- Bogowie; Ra Re-bóg słońca, Ozyrys- bóg śmierci i zmartwychwstania, Izyda –bogini nieba i ziemi
- Ważna rola kapłanów, którzy pomagali zarządzać państwem i posiadali rozległą się wiedzę astronomiczną, medyczną i przyrodniczą

- Wiara w życie pozagrobowe-stąd mumifikacja zwłok, szereg zabiegów pozwalających martwemu ciału zachować dobry stan, by dusza po śmierci mogła w nim zamieszkać
- Zmumifikowane ciało to mumia, składano ją w trumnie-sarkofagu
- Dla faraonów budowano specjalne grobowce- piramidy najsłynniejsza –Piramida Cheopsa.
- Dolina Królów- miejsca pochówku wielu Faronów-groby wykute w skałach
- Pismo Egipcjan- hieroglify, pismo miało znaczenie praktyczne i religijne

3.Starożytny Izrael:

- Cechy wyjątkowe cywilizacji:

-nie powstała nad wielką rzeką,

-była monoteistyczna-wiara w jednego boga-Jahwe

- Izraelici- Hebrajczycy, Żydzi
- Praprzodek-Abraham z UR(miasto w Mezopotamii)
- Około XII wieku pn e hebrajczycy opuścili Egipt pod wodzą Mojżesza,
- Zasiedli obszar tzw. krainy Kannan (dzisiejsza Palestyna, Izrael)
- Państwo powstało ok. X w pne, Najsłynniejszą władcy-Dawid i Salomon- stolica Jerozolima
- Religia; (Judaizm)

-wiara w jednego boga,

-prorocy-przepowiadali przyszłość ludu,

-oczekiwanie na mesjasza- posłańca bożego,

-źródło wiary Biblia, Tora(Pięcioksiąg).

-dekalog 10 przykazań

ANTYCZNA GRECJA

1. Największe osiągnięcia cywilizacyjne: od VIII w p.n. do III w pne:

- Grecy nie stworzyli jednolitego państwa, ale wiele drobnych miast-państw zwanych polis
- Grecy mieli jednak świadomość wspólnoty stał swoją ojczyznę – Grecję nazywali Hellada a siebie samych-Greków- Hellenami
- Główna forma politycznej organizacji to polis(miasto wraz z pobliskimi obszarami wiejskimi),
- Życie publiczne i polityczne działało się na głównym placu polis- agorze(rynek)
- Niedostatek ziemi do uprawy i przeludnienie wywołało zjawisko kolonizacji- (pocz. VIII w pne). Grecy z danego polis wyruszali na wyprawę by założyć nowe miasto poza Grecją. Kolonizacja objęła cały basen Morza Śródziemnego i Morza Czarnego. Grecy zakładali kolonie, osiedlali się tam, prowadzili handel, uprawę ziemi itp., Kolonie utrzymywały kontakty z miastem, które ich wysłało-metropolia

2. Ustrój polityczny: Ateny

- Większość polis rządzone przez królów,
- Wyjątek Ateny, gdzie władców obalono i wprowadzono ustrój zwany DEMOKRACJA (władza ludu)

Cechy demokracji ateńskiej:

-obywatelami(mającymi pełne prawa) byli tylko mężczyźni

-wszyscy obywatele tworzyli tzw. zgromadzenie ludowe(eklezja)

UPRAWNIENIA ZGROMADZENIA LUDOWEGO;

-uchwalało prawa,

-decydowało o wydatkach państwa,

-decyzje w sprawie wojny i pokoju,

-wybierało urzędników (na rok),

-wydawało wyroki sądowe tzw. sąd skorupkowy- pisano nazwiska skazanych na skorupkach naczyń(ostracyzm)

- Najważniejszy urzędnik to –strateg(dowódca armii na czas wojny)
- Najsłynniejszym przedstawicielem i urzędnikiem demokracji ateńskiej był Perykles.
- Często dominującą rolę na obradach zgromadzenia odgrywali wybitni mówcy, umiejący przekonać do swojej racji- tzw. DEMAGODZY.

Struktura społeczna Aten:

- **Obywatele**-pełnia praw politycznych, służba wojskowa, **-cudzoziemcy(metojkowie)** zajmowali się handlem i rzemiosłem, nie mieli praw politycznych, mogli służyć w wojsku- **niewolnicy**

3. Ustrój polityczny: Sparta

- Sparta (Lakonia, Lacedemon) to największe greckie polis- zajmował znaczny cześć obszaru pół. Peloponeskiego,
- W Sparcie rządziło jednocześnie dwóch królów
- Królom doradzała tzw. Rada Starszych-GERUZJA
- Polecenia królów i geruzji wykonywali urzędnicy-EFORZY
- W Sparcie istniało też Zgromadzenie Ludowe złożone z obywateli) Spartanie, mężczyźni –zatwierdzało ono decyzje GERUZJI< EFORÓW

Ustrój społeczny:

Spartanie-posiadali pełne prawa polityczne, ich jedynym obowiązkiem była służba wojskowa, **Periojkowie**- zajmowali się handlem i rzemiosłem, mogli służyć w wojsku, **HELOCI**- niewolnicy, uprawiali ziemię dla Spartan, byli przez nich prześladowani, mordowani

Cechy szczególne spartan;

- Wychowanie spartańskie- surowe, z ostrą dyscypliną-jego celem było wychowanie bezwzględnych i wytrzymałych żołnierzy,
- Małomówność -stąd-lakoniczna odpowiedź, czyli krótka, zwiezła, ostra.
- Spartanin mógł wrócić z bitwy tylko, jako wygrany bądź martwy(Z tarczą albo na tarczy)

4. Wojny perskie

- Podstawowa siła greckiej rami byli żołnierze ciężkozbrojnej piechoty-HOPLITA,
- Podstawowa forma walki był atak w szeregu, ramie przy ramieniu ten szyk zwana FALANGA,

Przyczyna wojen między Grekami i Persją była rywalizacja o wlewy i kontrole nad wybrzeżem Azji Mniejszej(dzisiejsza Turcja).

- 490 r. pn e- wygrana przez Greków(Ateńczycy), pod wodzą Miltiadesa bitwa pod Maratonem(41 km na północ od Aten) stąd bieg maratoński na pamiątkę tamtego wydarzenia,
- 480 r. pne- przegrana przez Greków(Spartanie), pod wodzą Leonidasa, bitwa pod Termopilami- wszyscy Spartanie zginęli
- 480 r. pne- wygrana przez Greków, pod wodzą Temistoklesa morska bitwa pod Salamina. Persowie wycofują się z planów podboju Grecji.

5. Wierzenia starożytnych Greków.

- Politeizm- wielobóstwo-
- Najważniejsi bogowie- ZEUS< POSEJDON, ATENA, HERA, ARES, DEMETER, APOLLO,
- Siedziba bogów to góra Olimp,

- Liczne świątynie, bóstwa lokalne, wyrocznie, w których przepowiadano przyszłość, najsłynniejsza wyrocznia to Delfy, i kapłanka Pytia.
- Mity- opowieści o bogach, herosach -pół bogach, pół ludziach np. Herakles, Tezeusz, Achilles, bohaterskich czynach.

6. Igrzyska olimpijskie.

- Sport i kondycja fizyczna była dla Greków bardzo ważne, stanowiły przygotowanie do walki,
- Igrzyska- zawody sportowe.
- Olimpiada- czteroletni okres między igrzyskami
- Olimpiada(4 lata) –według nich grecy liczyli czas
- Igrzyska w Olimpii odbywały się ku czci Zeusa
- Pięciobój olimpijski: skok w dal, biegi, rzut oszczepem, rzut dyskiem, zapasy
- Pierwsze starożytne igrzyska olimpijskie: 776 r., p n e
- Ostatnie starożytne igrzyska olimpijskie 393 r. p. N
- Współczesne(nowożytne) igrzyska rozegrano w Atenach w 1896 roku

7. Kultura Greków

- Teatr- powstał z obrzędów ku czci boga Dionizosa(Dionizje)

-występowali tylko mężczyźni

- tylko trzech aktorów,

- występowali w maskach,

-nosili kostiumy i koturny,

-odbywały się konkursy na najlepszą sztukę,

-grano komedie i tragedie,

- najslawniejsi twórcy to; Sofokles, Arystofanes

- Literatura:

- początkowo tylko w formie mówionej, później pisanej,

- mity i legendy,

-legendarny twórca, ślepiec o imieniu Homer, twórca dwóch największych eposów (wierszowanych opowieści) ILIADY- opowiadającej o wojnie trojańskiej i ODYSEI- opowiadającej o powrocie jednego z greckich bohaterów (Odyseusza) z pod Troi do domu –Itaki

- Rzeźba- najbardziej rozwinięta z sztuk starożytnej Grecji, podziwiane do dziś rzeźby za artyzm, dokładności proporcja, wrażenie Rychu, dokładna znajomość anatomii człowieka- Twórcy: FIDIADSZ, MYRON

- Architektura:

Trzy porządki (style) architektoniczne: dorycki- najstarszy, ciężki mało ozdobny, joński smuklejszy, ozdobniki w postaci spiralnych ornamentów u szczytów kolumn(rogi barana), koryncki- najmłodszy, bardzo smukły, szczyty kolumn zdobione ornamentem w kształcie liści

8. Filozofia

- W starożytnej Grecji narodziła się filozofia- nauka, umiłowanie mądrości. Grecy szukali odpowiedzi na nurtujące ich pytanie dotyczące istnienia człowieka, świata, sensu życia, wyjaśnienia otaczającej rzeczywistości
- Najslawniejsi filozofowie, twórcy idei, tłumaczących świat to: SOKRATES, PLATON, ARYSTOTELES.

9. Podboje Aleksandra Macedońskiego

- Po wojnach z Persją przewagę w Grecji uzyskały Ateny, wkrótce doszło do wojny pomiędzy Atenami i ich sojusznikami z Sparta i jej zwolennikami- tzw. wojna peloponeska. Oba polis w wyniku tej wojny upadły. Przewagę w Grecji(HEGEMONIE) osiągnęła Macedonia, która za panowania króla Filipa II i jego syna Aleksandra Wielkiego osiągnęła największą protekę.
- Aleksander podbił Persję- bitwy pod ISSOS, (334 r. pne), GAUGAMELA (331 r. pne) - stworzył największe imperium rozciągające się od Grecji przez Egipt, Syrie, Mezopotamie, dzisiejszy Iran, Afganistan, Pakistan do granic Indii
- Aleksander umiera nagle w 321. Jego imperium rozpada się na wiele państwa, zarządzanych przez jego byłych towarzyszy, dowódców (Np. Ptolemeusz w Egipcie.
- Podboje Aleksandra dały początek kulturze powstałej z połączenia tradycji greckiej oraz wschodniej (perskiej) - tzw. KULTURA HELENISTYCZNA

STAROŻYTNY RZYM

1. Początki Rzymu:

- Starożytni rzymianie wierzyli że wywodzą się od mieszkańców Troi, Trojańczycy pod wodzą Eneasza uciekając przed grekami przybyli do Italii i dali początek nowej cywilizacji.
- Legenda o dwóch braciach bliźniakach, ROMULUSIE I REMUSIE, których wykarmiła wilczyca, Romulus zabił potem swojego brata i założył miasto nad rzeką TYBR, które od swojego imienia nazwał ROMA – Rzym,
- Rok 753 p en początek Rzymu
- Początkowo państwo rzymskie obejmowało samo miast z czasem jednak rzymianie podbili okoliczne plemiona mi LATYNÓW- stąd ŁACINA-język rzymian, i podporządkowali sobie całą ITALIE (Półwysep Apeniński)
- Społeczność Rzymu podzielona była na dwie główne warstwy (klasy) PATRYCJUSZY (PATRES) - rody mające pełnię praw politycznych, ich

przedstawiciele sprawowali, często dziedzicznie, najważniejsze urzędy w państwie oraz funkcje kapłańskie

PLEBEJUSZE (PLEBS) -nie posiadali żadnych przywilejów politycznych i podstawowym obowiązkiem była służba w wojsku, do plebsu należała biedota miejska, jaki i ci, którzy zajmowali się uprawa roli

2. Republika Rzymska:

- Rzym rządzony był początkowo przez królów, w roku 509 pn e ostatni z nich został obalony a Rzym stał się REPUBLIKA-rządzona przez obywateli.
- Obywatele tworzyli ZGROMADZENIE LUDOWE, które opowiadało się za bądź przeciw wprowadzeniu jakiegoś prawa i wybierało urzędników.
- Faktyczna władze posiadał SENAT- składający się z 300 członków, przedstawiciele najbogatszych rodów

- przygotowywał projekty praw,

- nadzorował działalność urzędników,

-decydował o finansach państwa,

- wypowiadał wojny i zawierał sojusze i pokoje,

- senatorowie nosili specjalne stroje – togi z purpurowym pasem

- URZĘDNICY: wybierani na okres jednego roku, zawsze dwóch(kolegialność)
- Najważniejsi urzędnicy:

Konsulowie- zwoływali senat i zgromadzenie, dowodzili armia,

Pretorzy- sprawowali władze sędziowską,

Cenzorzy- ustalali listę senatorów,

Kwestorzy- pobierali podatki, zarządzali finansami,

Edylowie- nadzorowali porządek w mieście,

Dyktator- powoływane w czasie wojny, miał pełnię władzy, na 6 miesięcy,

Trybuni Ludowi- powołani by pilnować praw i interesów plebsu

3. Rzymskie podboje:

- Podstawowa jednostka armii rzymskiej był LEGION, składający się z ok. 4, 5 tyś żołnierzy. W skład legiony wchodziła ciężkozbrojna piechota, konnica, lekkozbrojna piechota, wojska inżynieryjne(Budow dróg, mostów, obozów)
- Po opanowaniu Italii, Rzym rozpoczął wojnę z Kartagina(Północna Afryka, dzisiejsza Tunezja) o wpływy i kontrole nad zachodnią częścią Morza Śródziemnego) tzw. Wojny Punicke
- W toku trzech wojen:

I-264-241 r. pne,

II- 218-201 r. pne,

III- 149-146 r. pne

Kartagińczycy zostali pokonani, Rzym opanował Sycylię, Korsykę< Sycylię, południową Hiszpanię i północne wybrzeża Afryki(Dzisiejsze Maroko, Tunezja, Algier i Libia)

- W roku 146 Rzymianie podporządkowali sobie Grecji i część Azji Mniejszej (dziej szał Turcja) uzyskując kontrole na wschodnią część Morza Śródziemnego.
- W roku 52 p en Rzymianie pod wodzą Juliusza Cezara podbili Galie(dzisiejsza Francja i Belgia)
- W roku 30 pn e pod panowanie rzymian dostała się Syria, Palestyna i Egipt

4. Upadek Republiki Rzymskiej

- Podbite terytoria zorganizowano w prowincje, który rządili namiestnicy, podstawowym ich obowiązkiem było ściąganie podatków.
- Rozrost terytorialny państwa rzymskiego, ciągłe wojny, nadużycia i korupcja doprowadziły do osłabienia republiki, co raz większa rolę odgrywały bogate rody oraz wodzowie armii, która w wyniku reform stała się zawodowa a los żołnierzy i ich bogactwo zależało od wodza
- W roku 48 p n e po władze sięgnął Juliusz Cezar, który na czele swych legionów wkroczył do Italii, pokonał przeciwników i mianował się dożywotnim dyktatorem,
- W roku 44 p n e Juliusz Cezar został zamordowany i wybuchła wojna domowa między zwolennikami Juliusza, Markiem Antoniuszem i Oktawianem a obrońcami republiki. Zwyciężyli w niej zwolennicy cezara.
- Pomiedzy Oktawianem a Markiem Antoniuszem doszło do konfliktu, wybuchła kolejna wojna domowa, która wygrał Oktawian (bitwa morska pod Akcjum 31 r. pne)
- Oktawian objął pełnię władzy w Rzymie, zachowując jednak pewne elementy republiki np. Senat-, Oktawian przybrał tytuł Cezara, nadano mu też przydomek August (boski) i jako OKTAWIAN AUGUST stał się pierwszym cesarzem rzymskim a Rzym stał się Cesarstwem
- Jednym z efektów podbojów był napływ do Rzymu dużej ilości niewolników. Ich los zależny był od tego, gdzie trafili i co potrafili. Najgorzej mieli ci, co trafiali do kopalni i kamieniołomów, najlepiej ci, którzy trafiali do domów, gdzie często zostawali opiekunami i wychowawcami dzieci, zarządzali domami. Cześć niewolników stawała się GLADIATORAMI, szkolono ich do walki, walczyli dla rozrywki Rzymian, masowo ginęli, ale niektórzy zyskiwali wolność i stawali rzymskimi obywatelami. W roku 72 p n e doszło do bunt gladiatorów pod wodzą Spartakusa. Powstanie to zostało po dwóch latach krwawo przez Rzymian stłumione.

5. Cesarstwo Rzymskie

- Oktawian August został pierwszym cesarzem Rzymu

- W ramach cesarskiej władzy wewnątrz imperium, na ziemiach cesarstwa panował tzw. PAX ROMANA- pokój rzymski-porządek i bezpieczeństwo,
- Cesarstwo powiększało ustawicznie swój obszar w szczytowym okresie zajmowało obszar od Anglii na północy po Pustynię Libijską i Saharę na południu i od Hiszpanii na zachodzie po Mezopotamie na wschodzie,
- Sprawne funkcjonowanie cesarstwa zapewniała sieć dróg, które rzymianie budowali w całym swoim państwie- „, wszystkie drogi prowadziły do Rzymu,
- Romanizacja- narzucanie łacińskiej kultury, języka na obszarach zajętych przez Rzym.
- Dla rzymian wszyscy żyjący poza granicami cesarstwa to BARBARZYŃCY
- Rzym bronił swojego terytorium fortyfikując granice- tzw. LIMES
- Rzym utrzymywał kontakty handlowe i polityczne z sąsiadującymi plemionami np. Szlak bursztynowy –z Rzymu do wybrzeży M. Bałtyckiego (Zatoka Gdańska)

6. Wierzenia Rzymian

- Rzymianie adoptowali greckich bogów, nadając im swoje imiona, np. Zeus-Jowisz, Ares- Mars itp.,
- Szczególną rolę odgrywał kult Westy-bogini ogniska domowego, kapłanki westalki,
- Rzymianie przyjmowali często też kult podbitych ludów np. Izyda-egipska bogini, Mitra- perski bóg,

7. Osiągnięcia Rzymian

- Budowa dróg,
- Budowa akwaduktów- wodociągów doprowadzających wodę do rzymskich miast,
- Termy- miejskie, publiczne łaźnie dostępne dla wszystkich,
- Rzymskie prawo- cywilne i karne, kodeksy, zbiory praw
- Budowa amfiteatrów- np. COLOSEUM

8. Chrześcijaństwo;

- Jezus postacią historyczną,
- Jezus twórcą nowej Religii, która podstawą jest miłość bliźniego,
- Żydzi oczekiwali Mesjasza- tego, kto wyzwoli ich z pod panowania Rzymian,
- Jezus głosił swoje nauki przy pomocy 12 uczniów zwanych apostołami,
- Jezus został przez Żydów wydany Rzymianom i skazany na śmierć poprzez ukrzyżowanie,
- Uczeń Jezusa, Paweł z Tarsu postanowił nauczać poglądów Jezusa nie tylko wśród Żydów, Tyn sposobem nowa religia zwana chrześcijaństwem rozprzestrzeniła się po całym cesarstwie rzymskim
- Nauki Jezusa zawarto w Nowym Testamencie: Ewangelie, Dzieje Apostolskie, Apokalipsa
- Rzymianie prześladowali chrześcijan, mordowano, krzyżowano itp.,
- Ilość chrześcijan cały czas rosła, mimo prześladowań,
- W 313 r. ne Cesarz Konstantyn Wielki zalegalizował chrześcijaństwo
- W 392 r. cesarz Teodozjusz Wielki uznał chrześcijaństwo za religie panującą i jedyną w cesarstwie
- Głową chrześcijaństwa został biskup Rzymu zwany papieżem

9. Upadek Zachodniego Cesarstwa Rzymskiego.

- Cesarstwo z trudem radziło sobie zarządzanie potężnym terytorium, dlatego władcy podzieli Cesarstwo na dwie części 395 r.: Cesarstwo Zachodnio Rzymskie z stolicą w Rzymie i Cesarstwo Wschodniorzymskie z stolicą w Konstantynopolu (Bizancjum),
- Zachodnia część miała poważne problemy ekonomiczne, i militarne, najechali państwo Hunowie pod wodzą Attyli, plemiona germańskie wędrujące z głębi Azji wtargnęły w granice Cesarstwa (Wielka wędrówka ludów).

- W roku 476 germański wódz Odeoker pozbawił tronu cesarskiego ostatniego cesarza, małoletniego ROMULUSA AUGUSTULUSA, i
- Zachodnie Cesarstwo Rzymskie przestało istnieć, - koniec starożytności-początek średniowiecza.

ŚREDNIOWIECZE

1. Bizancjum- Wschodnie Cesarstwo Rzymskie.

- Wschodnie cesarstwo rzymskie, zwane też Bizancjum- przetrwało upadek Rzymu.
- Kształt terytorialny Bizancjum był bardzo zmienny,
- Największy zasięg terytorialny Bizancjum miało za panowania cesarza Justyniana Wielkiego/ Bizantyjczycy kontrolowali część Afryki Północnej, Hiszpanii i Italii.
- Z czasem terytorium ustawicznie się zmniejszało pod naporem plemion germańskich, słowiańskich, Bułgarów, i Arabów.
- Stolica cesarstwa był Konstantynopol, zwany też NOWYM (DRUGIM) Rzymem (dziś to miasto nazywa się Stambuł i jest częścią Turcji)
- Perłą w koronie stolicy była wybudowana za panowania Justyniana świątynia Mądrości Bożej (HAGIA SOPHIA) - dziś ta chrześcijańska świątynia jest meczetem
- Podstawowym językiem kultury, nauki i polityki w Bizancjum była greka
- W XI w doszło do ostatecznego podziału chrześcijaństwa (Wielka Schizma Wschodnia, czyli podział) na obrządek zachodni (rzymski) katolicki, którego ośrodkiem był Rzym a głową biskup Rzymu (czyli papież) i obrządek wschodni (bizantyjski/grecki) prawosławny, którego ośrodkiem był Konstantynopol, a zwierzchnikiem patriarcha Konstantynopola.

2. Islam

- Nowa religia narodziła się wśród ARABÓW zamieszkujących Płw. Arabski,
- Arabowie wierzyli w pierwotne wierzenia a ich miejscem kultu była Mekka, miasto gdzie znajdował się święty dla nich Czarny Kamień (prawdopodobnie meteor)
- Pod koniec VI w n e objawił się prorok Mahomet (Muhammad) głosząc, że otrzymał posłannictwo od jedyne boga Allaha, za pośrednictwem archanioła Gabryela, według którego ma nawrócić Arabów na wiarę w jednego boga (monoteizm)
- W ten sposób narodziła się nowa religia – ISLAM (MAHOMETANIZM), która była połączeniem wierzeń żydów, chrześcijan i Arabów.
- Poglądy Mahometa szybko zdobywały popularność, ale musiał on uciekać z MEKKI do innego miasta Medyny. Ta ucieczka (HIDŻRA) – 622 r. n e, to początek nowej ery dla muzułmanów- taki ich rok zerowy.
- Islam opanował wkrótce cały Płw. Arabski

• ZASADY ISLAMU:

-wyznanie wiary- „ Nie ma Boga nad Allaha a Mahomet jest jego prorokiem”

-modlitwa odmawiana 5 razy dziennie,

-jałmużna,

-post (np. Ramadan-post od wschodu do zachodu słońca prze około 30 dni,

-pielgrzymka do Mekki

- Świętą księgą Islamu jest Koran,
- Prawo islamskie to SZARIAT
- Niektórzy zaliczają do obowiązków wyznawcy islamu prowadzenie świętej wojny w celu szerzenia nowej religii (DŻIHAD), pierwotnie nie był on wymierzony w chrześcijan i żydów.
- Po śmierci Mahometa władzę objęli jego następcy – KALIFOWIE.

- Arabowie realizowali politykę podboju i do początku VIII wiek n e pod ich panowaniem znalazły się: północna Afryka, Hiszpania, Persja, Syria, Palestyna, Afganistan i Pakistan

- Głównymi ośrodkami kultury arabskiej stały się stolice emiratów (kalifatów) m.in. Bagdad, Damaszek, Grenada, Kordoba

3. Państwo Franków

- W miejsce upadłego cesarstwa rzymskiego powstały w europie Zachodniej państwa „ barbarzyńskie”. Ich twórcy to przywódcy plemion germańskich, którzy przejęli zwyczaje i kulturę rzymską, struktury władzy i połączyli je z swoimi plemiennymi tradycjami i prawami,
- Jednym z takich państw było Państwo Franków, obejmując obszar mniej więcej dzisiejszej Francji, Belgii i części Niemiec,
- Jego twórca był wódz CHLODWIG, który w roku 496 przyjął chrześcijaństwo i wykorzystał wiedzę i umiejętności duchownych do organizowania i administrowania swoim państwem,
- Po śmierci Chlodwiga władza należała do innych przedstawicieli tzw. dynastii Meroweuszy, jednak ich władza była bardzo słaba a główną rolę zaczęli odgrywać urzędnicy -MAJORDOMOWIE- zarządzający państwem w imieniu króla. Urząd ten należał do dziedziczenia do przedstawicieli rodu Karolingów,
- W 732 r. jeden z nich Karol Młot uchronił państwo przed klęską pokonując w bitwie po POITIERES Arabów
- Jego syn PEPIN MAŁY, formalnie odsunął Meroweuszy od władzy, podbił północną Italię i darował ten teren papieżowi- tzw. darowizna Pepina, co dało początek Państwu Kościelnemu, którego resztką jest dziś Watykan,
- Po śmierci PEPINA władzę objął jego syn KAROL, zwany później Wielkim,
- poszerzył on granice państwa,
- uprawnił administracje dzieląc państwo na hrabstwa i marchie(tereny przygraniczne),
- zreformował prawo,
- ujednolił system miar i wag,

- W roku 800 Karol Wielki koronował się na Cesarza- uznał siebie za następcy rzymskich cesarzy, największego i najważniejszego króla w Europie i krzewiciela wiary chrześcijańskiej
- Karol Wielki dokonał też reformy kulturalnej ujednolicając i oczyszczając z germańskich naleciałości łacinę, nakazał tworzenie szkół i kształcenie w nich według najlepszych wzorców antycznych-okres ten nazywamy RENESANSEM KAROLINSKIM

4. Państwo Niemieckie:

- Po śmierci Karola Wielkiego jego państwo rozpadło się.
- W traktacie z Verdun z roku 843, podzielono je na trzy części pomiędzy wnuków Karola:
 - część zachodnia- Francja(Karol Łysy),
 - część środkowa- od Holandii, Belgie, obszar Lotaryngii i Alzacji po północne Włochy (Lotar),
 - część wschodnia – Niemcy (Ludwik Niemiecki)
- Cześć wschodnia (Niemcy) składała się z wielu państw i państweczek mówiono więc o tzw. Rzeszy Niemieckiej.
- władcą Rzeszy został OTTON I, podporządkował on sobie resztę władców niemieckich, pokonał wrogów zewnętrznych (Węgrzy)
- W 962 Otton I zajął północne Włochy i koronował się, na wzór Karola Wielkiego, cesarzem. Jego państwo zostało nazwane CESARSTWEM RZYMSKIM NARODU NIEMIECKIEGO- I RZESZA, (przetrwało do 1806)
- Wnuk Ottona I, OTTON III stworzył nową koncepcję swej władzy w Europie - uniwersalizm, według niej cesarz był zwierzchnikiem całej Europy i kościoła, i na zasadzie partnerstwa kontrolował obszar kontynentu podzielony na: FRANCJĘ, ITALIĘ, GERMANIĘ i SŁÓWIAŃSZCZYZNĘ(na jej czele miał stać Bolesław Chrobry)
- Koncepcja ta nie została zrealizowana, bo cesarz Otton III zmarł a jego następcy rozpoczęli wojny z Słowianami i rywalizację z papieżem o prymat(przewagę) w Europie.

5. Wikingowie (Normanowie)

- Normanowie (Ludzie Północy), byli częścią plemion germańskich, które zamieszkiwały Skandynawię(Norwegia, Szwecja, Finlandia, Dania),
- Z powodu ciężkich warunków życia, niedostatku ziemi i braku żywności wyruszyli oni na swoich łodziach (DRAKKARY) na wyprawy wojenne i zdobywcze po całej Europie, budząc strach i przerażenie, słynęli z okrucieństwa i bezwzględności,
- Wikingów z Szwecji nazywano WAREGAMI, penetrowali oni szczególnie wybrzeże Bałtyku, i Europy Wschodniej, docierając z biegiem rzek aż do M. Czarnego
- Około X wieku, wzmocnieni i wzbogaceni Normanowie założyli swoje państwa: Norwegię, Danię, Szwecję i przyjęli chrześcijaństwo.
- Normanowie osiedlali się bądź zdobywali też inne obszary w Europie m.in; Irlandię, Anglię, Islandię, Grenlandię, dotarli też do Ameryki Północnej(Nowa Fundlandia), zajęli też północną Francję zakładając tam państwo – NORMANDIĘ, dotarli również na Sycylię i do południowych Włoch

6. Słowianie i Węgrzy

- Słowianie byli jedną z ostatnich grup ludności, które przywędrowały z Azji do Europy (V, VI w), zasiedlili oni obszar Europy Środkowej i Wschodniej
- Podstawową jednostką organizacji Słowian był WIEC- zgromadzenie ludowe.
- Pierwsze państwo słowiańskie powstało w VII w, założył je kupiec frankijski Samonstad Państwo Samona,
- W IX w powstało Państwo Wielkomorawskie (Środkowe Czechy, Słowacja, część południowa Polski). Władca ROSCISŁAW sprowadził z Bizancjum misjonarzy (CYRYL I METOD) 863 r. i nawrócił się na chrześcijaństwo.
- Cyryl i Metody stworzyli Słowiański alfabet(głagolicę), który potem przekształcił się w CYRYLICE,
- Pod koniec X w na Rusi powstało pierwsze państwo RUS KIJOWSKA, za panowania Włodzimierza Wielkiego Rus przyjęła chrześcijaństwo w obrządku greckim(988 r.)

- W Polowie IX w w Europie pojawiły się plemiona węgierskie, w swych wyprawach docierali oni nawet do Hiszpanii, w końcu zostali jednak pokonani przez Władce Niemiec Ottona I, zasiedli teren Niziny Węgierskiej i założyli tam swoje państwo, ich władza w roku 1001 przyjął chrzest w obrządku rzymskim uzyskał koronę królewską ja król Stefan I

7. Spór między Cesarstwem a Papiestwem.

- Przez całe wczesne średniowiecze ciągnął się spór między papieżami a cesarzami o to, który z nich jest ważniejszy i kto komu podlega, kwestia sporna było też, kto ma prawo, przywilej mianować biskupów tzw., SPÓR O INWESTYTURĘ (nadawanie godności biskupiej).
- Do tego dołożył się kryzys w kościele w na początku X, w, który przejawiała się min w świeckim życiu, księży, biskupów a nawet papieży, brak wykształcenia i znajomości zasad wiary itp.
- Ośrodkiem reform i naprawy sytuacji kościoła stało się opactwo(klasztor) w CLUNY w Francji,
- W drugiej Pol XI w papieżem został Grzegorz VII, który popadł w ostry spor z cesarzem niemieckim Henrykiem IV.
- Papież nałoży klątwę na cesarza i ten stracił władze w Niemczech,
- Cesarz Henryk, musiał się ukorzyć, przeprosić papieża udał się do CANNOSY, gdzie przybywał papież i uzyskał przebaczenie.
- Cesarz odzyskał władze, pozbawił papieża tronu papieskiego
- Ostatecznie spór między cesarstwem i papiestwem zakończył się ugodą w WORMACJI (1122 r.) -KONKORDAT WORMACKI- inwestytury biskupów dokonywał papież.

POCZĄTKI PAŃSTWA POLSKIEGO

1. Pradzieje ziem polskich:

- Homo sapiens pojawił się na ziemiach polskich około 40 tys. lat temu,
- Na przestrzeni kilkunastu tysięcy lat przewinęło się i pozostawiło swój ślad wiele kultur i plemion(grobowce, ślady osad, kurhany, naczynia, narzędzia, biżuteria)
- Prze ziemie polski przebiegał też starożytny, łączący z Rzymem szlak bursztynowy a na mapach rzymskich pojawia się nazwa CA LISIA utożsamiana z współczesnym Kaliszem,
- Na ziemiach polskich funkcjonowały też kopalnie krzemienia, wydobywano rude żelaza itp.
- Osada w Biskupinie
- Szczególna rolę odgrywały specyficzne miejsca kultu najczęściej góry i wzgórza np. Góra Ślęza, Łysa Góra, (u nas Wieżyca, Góra Chełmska koło Koszalina.

2. Początki państwa polskiego

- Około VI wieku na ziemiach polskich pojawili się Słowianie i zaczęli się osiedlać,
- Podzieleni byli na wiele rywalizujących z sobą plemion np. Polanie, Wiślanie, Dziadoszanie itp.
- Najsilniejsza pozycje wypracowały sobie plemiona Polan Na terenie dzisiejszej wielkopolski i Wiślanie na terenie dzisiejszej Małopolski
- Głównym ośrodkiem Polan było Gniezno. Stąd prowadzili politykę podboju i podporządkowywania sobie sąsiednich plemion i obszarów.
- Władza w plemienu spoczywał w rekach książąt wywodzących się od legendarnej postaci Piasta Kołodzieja (PIASTUNA)

- Państwo zaczęło się prężnie rozwijać za panowania Mieszka I (OK. 960 r.). Podbił on Kujawy, Mazowsze, wschodnie pomorze(GDAŃSKIE).
- W roku 972 pokonał on w bitwie pod Cedynią, Niemców, którzy chcieli rozciągnąć swe panowanie na ziemie Słowian.
- Siła państwa Mieszka I oparta była na tzw. DRUZYNIE- wojach, ściśle związanych z księciem, zależnych od niego
- Najważniejszym wydarzenie panowania **MIESZKA I** było przyjęcie przez niego **chrześcijaństwa (966 r.) (przez ślub z księżniczką czeską DOBRAWĄ)**

- **Skutki:**

-włączenie się ziem polskich do kultury zachodnioeuropejskiej (rzymskiej),

-wprowadzenie administracji kościelnej usprawniło zarządzanie państwem,

Mieszko zyskał dodatkowy autorytet i wzmocnienie swojej władzy,

- przybywający do Polski duchowni przynosili ze sobą wykształcenie, kulturę, wzorce gospodarcze, architektoniczne i społeczne wynikające z tradycji rzymskiej i zachodnioeuropejskie,

- przyjeżdżający do Polski duchowni przynosili ze sobą wykształcenie, kulturę, wzorce gospodarcze, architektoniczne i społeczne wynikające z tradycji rzymskiej i zachodnioeuropejskie,

- STRUKTURA SPOŁECZNA: książę> drużyna(wojowie) >duchowieństwo> ludność służebna(usługi, rzemieślnicy) > kmiecie- wolni chłopci pracujący na roli i płacący daniny

3. Panowanie Bolesława Chrobrego (Dobrego)

- Podstawowym celem następcy Mieszka I, jego syna Bolesława było uzyskanie korony królewskiej,

- W roku **997** na zaproszenie Bolesław przybył do Polski, biskup praski Wojciech, którego celem było przeprowadzenie misji chrystianizacyjnej wśród PRUSÓW, plemion zasiedlających dzisiejszy obszar Warmii i Mazur,
- Wojciech ginie w czasie wyprawy, Bolesław wykupuje jego ciało i zostaje on pochowany w Gnieźnie. Wkrótce Wojciech zostaje uznany za świętego a Gniezno staje się miejscem pielgrzymek.
- W roku **1000** do Gniezna przybywa z wizytą cesarz niemiecki OTTON III- ZJAZD GNIEZNIENSKI
- Cesarz obiecuje Bolesławowi koronę, tworzy też na ziemiach polskich trzy biskupstwa – Wrocław, Kraków Kołobrzeg i metropolię w Gnieźnie
- Po śmierci Ottona III, plan zdobycia korony oddala się, rozpoczyna się długoletnia wojna Bolesława z nowym cesarzem Henrykiem II. Trwa ona w latach **1002-1018**. Kończy ją pokój w Budziszynie (**1018**). Do Polski zostają przyłączone Miłsko i Łużyce (Dzisiejsza Saksonia- land niemiecki), Bolesław opanowuje też chwilowo Czechy i Morawy oraz Słowację.
- W roku **1018** Bolesław podbija Ruś Kijowska (zdobywa Kijów) i przyłącza do Polski tzw. Grody Czerwieńskie (m.in Przemyśl)
- W roku **1025** Bolesław na krótko przed swoją śmiercią koronuje się na króla Polski, koronę królewską otrzymuje również jego syn **Mieszko II**

4. Kryzys i odbudowa państwa polskiego:

- Mieszko II kontynuował politykę ojca, ale wnikła się w jednoczesny konflikt z cesarstwem niemieckim i Księstwem Kijowskim, przegrywa wojnę, zostaje pozbawiony korony królewskiej a Polska traci część terytorium.
- Po śmierci Mieszka II (1034) władzę obejmuje jego syn Kazimierz, zwany później Odnowicielem.
- W Polsce dochodzi do buntu możnych i ludności, tzw. reakcja pogańska – ludzie odrzucają chrześcijaństwo, powracają do wiary pogańskiej, niszczą kościoły itp.
- W roku **1039** książę czeski Brzetysław najeżdża ziemie polskie, zdobywa i niszczy Gniezno, Polska traci Śląsk na rzecz Czech,

- W roku **1040** do polski powraca książę Kazimierz, udaje mu się opanować sytuację i przywrócić swe panowanie nad ziemią polskimi, swoją stolicą czyni Kraków, nie udaje mu się odzyskać korony królewskiej
- Po śmierci Kazimierza Odnowiciela, władzę obejmuje jego syn Bolesław Śmiały (Szczodry)
- Odbudowują on pozycje polityczną i terytorialną państwa polskiego.
- Wykorzystując spór między cesarzem a papieżem(patrz spór o inwestyturę) staje po stronie papieża Grzegorza VII i w nagrodę w roku **1076** odzyskuje koronę królewską
- Przeciwko władcy zawiązuje się bunt, na którego czele staje biskup krakowski STANISŁAW, król osobiście go zabija i za zdradę każe rozczłonkować ciało.
- Czyn króla przysparza mu wielu wrogów i Bolesław musi uciekać z kraju, znajduje schronienie na Węgrzech, tam też zostaje zbity
- Biskup Stanisław zostaje uznany za świętego i staje się obok św. Wojciecha patronem Polski.

5. Panowanie Bolesława Krzywoustego

- Po wygnaniu i śmierci Bolesława Szczodrego, władzę w Polsce obejmuje jego młodszy brat WŁADYSŁAW HERMAN, przed śmiercią dzieli on państwo między swoich synów ZBIGNIEWA i BOLESŁAWA, pomiędzy braćmi dochodzi do wojny domowej, Zbigniew zostaje pojmany, i wygnany przez Bolesława/
- Zbigniew prosi o interwencję u cesarza niemieckiego Henryka V. wspólnie z Czechami najeżdża Polskę w roku 1109, Bolesław odpiera atak niemiecki (np. obrona Głogowa), pozwala bratu wrócić, jednak więzi go i oślepia, po jego śmierci zostaje jedynym władcą polski,
- Bolesław Krzywousty podbija ponownie Pomorze Gdańskie, które zdołało się uniezależnić pod polski (1116)
- Bolesław w toku wieloletniej wojny podbija i podporządkowuje sobie Pomorze Zachodnie (1124) aż po rzekę Odrę, następuje też ponowna chrystianizacja tych ziem

- W roku **1138 Bolesław Krzywousty w tzw. testamencie, bądź statucie Bolesława**, dzieli swoje państwo między swoich synów, przydzielając im dzielnice, ustala też **zasadę senioratu, według której najważniejszym z rodu jest zawsze najstarszy-senior, który oprócz swojej dzielnicy dostaje też w władanie tzw. dzielnicę senioralną(od P, Gdańskiego, przez Kujawy po Kraków).**
- Podział:
 - Władysław Wygnaniec(najstarszy) Śląsk i dzielnica senioralna,
 - Bolesław Kędzierzawy- Mazowsze oraz część Kujaw,
 - Mieszko Stary- Wielkopolska,
 - Henryk Sandomierski- ziemia sandomierska
- Najmłodszy syn Kazimierz Sprawiedliwy nie został uwzględniony w testamencie, urodził się bowiem po śmierci Bolesława Krzywoustego (TZW. POGROBOWIEC)

Opracował :

HISTORIA. KOMPENDIUM WIEDZY TRZECIOKLASISTY.

Klasa II

Polska i świat w XII-XIV wieku.

- **Polska dzielnicowa**
- **Testament Bolesława Krzywoustego**, który dzielił Polskę na dzielnice, miał zapewnić pokój i brak bratobójczej rywalizacji o władzę. W praktyce przestał obowiązywać, krótko po śmierci jego twórcy.
- Najstarszy syn Bolesława, senior Władysław został przez swych pozbawiony władzy i wygnany(stąd przydomek Wygnaniec)
- Seniosem wybrano Bolesława Kędzierzawego.
- **1180 roku na zjeździe w Łęczycy** zwierzchnikiem rodu ogłoszono najmłodszego z braci Kazimierza Sprawiedliwego – oznaczało to w praktyce koniec zasady senioratu. Przysługiwał mu tytuł **princepsa**
- **1227 roku na zjeździe w Gąsawie** doszło do zamachu, i ostatecznego rozpadu jedności rodzinnej. Państwo polskie rozpadło się na wrogie sobie dzielnice a ambicja ich władców stało się zdobycie przewagi nad pozostałymi i narzucenie im swoje kontroli, fizycznym wyrazem tych dążeń były wojny i walki oraz rywalizacja nad zdobyciem dzielnic senioralnej z Krakowem, jako stolica.
- Skutki rozbicia dzielnicowego:
 - wzrost znaczenia możnowładców kosztem osłabienia władzy książęcej,
 - słabość militarna kraju,
 - utrata kontroli nad częścią ziem kosztem sąsiadów, głównie cesarstwa niemieckiego,
 - osłabienie rozdrobnionej polski na arenie międzynarodowej,
 - utrudnienia w handlu i rozwoju gospodarczym,

- napływ obcych elit, które miały znaczny udział w sprawowaniu władzy i odgrywały znaczącą rolę na dworach książęcych (głównie Niemcy),
- wzrost świadomości narodowej i dążeń zjednoczeniowych, głównie wśród duchowieństwa.

- **Mongolowie (w Europie zwani też TATARAMI)**

2. Na początku XIII wieku na dalekich stepach Azji Środkowej powstało imperium stworzone przez mongolskiego Władce TEMUDZYNA, zwanego **CZYNGIS Chanem**. Zdobył on władzę, zjednoczył plemiona mongolskie i na ich czele podbił i podporządkował sobie ogromne terytorium (CHINY, AZJA ŚRODKOWA, Afganistan, Księstwa Ruskie)
3. Księstwa Ruskie znalazły się w tzw. niewoli mongolskiej,
4. W połowie XIII wieku Mongołowie dotarli do Europy, również na ziemi polskie.
5. Polskie rycerstwo pod wodzą księcia śląskiego Henryka Pobożnego stoczyło z nimi przegrana bitwę pod **LEGNICA w roku 1241 r.**
6. Mongołowie wycofali się jednak z planów podboju Europy a z czasem ich imperium rozpadło się na kilka państw, Mongolskie panowanie utrzymało się jednak na Rusi, gdzie tamtejsi władcy musieli mieć zgodę na sprawowanie władzy –JARLYK, i opłacali się Mongołom- HARACZ

- **Sprowadzenie Krzyżaków do Polski**

- Obszar dzisiejszej Warmii i Mazur w wczesnym średniowieczu zasiedlony był przez plemiona pruskie, polscy władcy starali się opanować te tereny, jako że **Prusowie** stanowili ciągle zagrożenie, próbowano też nawracać Prusów(patrz wyprawa św. Wojciecha),

- W czasie rozbicia dzielnicowego napady i najazdy Prusów były szczególnie uciążliwe dla książąt mazowieckich,
- Dlatego książę Konrad Mazowiecki sprowadził do Polski **Zakon Rycerski Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego, zwany potocznie Krzyżakami** (od czarnych krzyży na białych płaszczach) miało to miejsce w roku **1226**. W zamysle księcia rycerze zakonni zaprawieni w bojach w czasie wypraw krzyżowych do Ziemi Świętej(Jerozolima), mieli pokonać Prusów a zdobyte ziemie przekazać księstwu mazowieckiemu.
- W latach 1230- 1283 Krzyżacy podbili plemiona pruskie, zbudowali sieć zamków, założyli własną administrację i przejęli kontrolę nad całym zdobytym terytorium zakładając w praktyce własne państwo, zobowiązania wobec książąt mazowieckich nie miały dla nich zupełnie znaczenia.
- W roku 1308 Zakon Krzyżacki odebrał Polsce kontrolę nad Pomorzem Gdańskim.
- Symbolem potęgi i bogactwa Zakonu stało się wybudowanie stolicy, potężnego zamku, twierdzy w Malborku
- Krzyżacy stali się politycznym, gospodarczym i militarnym zagrożeniem dla Polski i rozwijającej się Litwy.
- **Zjednoczenie państwa polskiego.**
- Od początku XIII w pojawiały się w Polsce głosy nawołujące do zjednoczenia państwa i poleżenia kresu rozbicia dzielnicowego
- Książęta dzielnicowi podejmowali różne próby zjednoczenia.

- Najbliższym sukcesem w polityce książąt śląscy **Henryk Pobożny i Henryk Probus**
- Pod koniec XII w do rywalizacji o zjednoczenie włączył się książę kujawski **Władysław Łokietek** i książę wielkopolski **Przemysł II**
- W roku **1295** Przemysł II został koronowany na króla Polski, jego obszar obejmował jednak tylko Wielkopolskę i Pomorze Gdańskie
- Gdy Przemysł II zostaje zamordowany, koronę polską przejmują król czeski **Wacław II**,
- Pod jego panowanie znalazła się Małopolska, Wielkopolska i Pomorze Gdańskie,
- Wacław starał się reformować sytuację w Polsce wprowadzając m.in. jednolitą walutę – grosz praski czy urząd administratora – **STAROSTY**,
- Władysław Łokietek w tym czasie przybywa z zagranicy, gdy Wacław II umiera, powraca i rozpoczyna polityczne i militarne zabiegi o zdobycie władzy, w międzyczasie Polska traci kontrolę nad Pomorzem Gdańskim na rzecz Krzyżaków(1308-1309)
- Proces zdobycia władzy kończy **koronacja Władysława Łokietka** na króla polski w roku **1320**. Pod jego władzą znajduje się: Wielkopolska, Małopolska i Kujawy.
- Zjednoczone państwo polskie musiało stawić się czoła agresywnym poczynaniom Krzyżaków. W roku 1326 rozpoczęła się wojna z Polską ponosiła straty terytorialne i klęski wojskowe. Zwycięską bitwę polskie rycerstwo stoczyło w roku **1331 pod Płowcami**, nie odmieniło to jednak sytuacji politycznej i Łokietek, stracił Kujawy i zmuszony został do podpisania rozejmu.
- **Państwo Kazimierza Wielkiego**
- Po śmierci Władysława Łokietka (1333) władzę objął jego syn Kazimierz, zwany później Wielkim,
- Jego podstawowym celem było unormowanie sytuacji międzynarodowej polski, zakończenie konfliktu z Krzyżakami i Królestwem Czeskim o Śląsk.

- W roku 1335 Kazimierz zawarł porozumienia z królem czeskim Janem Luksemburskim w Wyszehradzie, który w zamian za odszkodowanie pieniężne zrzekł się pretensji do tronu polskiego
- W roku 1343 w Kaliszu Kazimierz Zawarł ugodę z zakonem Krzyżackim(Pokój w Kaliszu)) na jej mocy Zakon utrzymał panowanie nad Pomorzem Gdańskim a Polska odzyskała Kujawy i Ziemię Dobrzyńska
- Nie powiodła się próba odzyskania Śląska, został on pod panowaniem czeskim, Polsce podlegała jedynie administracja kościelna (Diecezja Wroclawska)
- W roku 1340 Kazimierz zaangażował się w rywalizacje z Litwą i Węgrami o opanowanie Rusi Halickiej. W 1366 roku do Polski została przyłączona część PODOLA I WOŁYNIA, z ważnymi miastami takimi jak Przemyśl, Lwów, Kamieniec Podolski, przez które biegł ważny szlak handlowy łączący Europę Zachodnią z Morzem Czarnym.
- Kazimierz rozpoczął również odbudowę i przebudowę państwa polskiego:
 - wybudował sieć zamków i twierdz, które miały zabezpieczać polskie granice
 - nakazał otaczanie miast murami obronnymi,
 - ułatwił rozwój handlu (prawo składu), co przyczyniało się do wzrostu dochodów państwa
 - o królu Kazimierzu mówiono „zastał Polskę drewnianą a zostawił murowaną”
- Król przeprowadził też wiele reform wewnętrznych:
 - ustanowił nowy podatek- PORADLNE-od uprawy ziemi,
 - dochody królewskie powiększył o wpływy z wydobycia i sprzedaży soli z kopalń w Wieliczce i Bochni,
 - wprowadził polski srebrny grosz do obiegu,
 - unormował prawo obowiązujące w Polsce w postaci dwóch statutów: piotrkowskiego dla Wielkopolski i wisiłickiego dla Małopolski,
- W roku **1364** założył pierwszy uniwersytet na ziemiach polski **Akademii Krakowską**

- Kazimierz Wielki umiera w roku 1370 nie pozostawiając męskiego potomka, na nim kończy się dynastia Piastów władców polskich.

Spoleczeństwo średniowieczne

• System feudalny.

- W wczesnym średniowieczu powstał specyficzny system wzajemnych powiązań pomiędzy poszczególnymi częściami społeczeństwa opierający się na własności ziemskiej- SYSTEM FEUDALNY (FEUDALIZM),
- Ziemia w państwie należała do władcy(MONARCHIA PATRYMONIALNA) od PATER (łac. Ojciec), to on ją rozdzielał swoim poddanym, oczekując od nich w zamian posłuszeństwa obrony i świadczeń podatkowych
- Nadając ziemię król stawał się SENIOREM, ten, który ją otrzymywał stawał się jego WASALEM (LENNIKIEM)
- Wasal mógł dzielić swoje ziemie między innych, dla których stawał się przez to seniorem a oni jego wasalami.
- Powstawała w ten sposób tzw. drabina feudalna, wzajemnych powiązań, obowiązywał jednak jedna zasada „ wasal mojego wasala nie jest moim wasalem” osłabiało to w pewnym sensie np. władzę króla i prowadziło do rozdrobnienia i rozbicia feudalnego, które dotknęło w różnym czasie całą Europę(w Polsce- rozbicie dzielnicowe)
- Władca nadawał też czasami przywileje(pewne szczególne prawa) całym grupom społecznym. Efektem było wykształcenie się tzw. STANÓW SPOLECZNYCH:

RYCERSTWO, MIESZCZANSTWO, DUCHOWIENSTWO, KMIĘCIE (CHŁOPI)

- Każdy z tych stanów (warstw) społecznych miał swoje miejsce w drabinie feudalnej i określone prawa i obowiązki.
- Szczególną rolę w tym systemie odgrywało **rycerstwo**:

- rycerze otrzymywali od króla wiele ziem, ponieważ zyski z niej miały zapewnić odpowiedni poziom życia i pieniądze na wyszykowanie się do walki, która była obowiązkiem rycerza, miał się do niej stawić wyposażony i uzbrojony.
- na ziemi rycerza pracowali chłopci, którzy płacili mu tzw. rentę feudalną (początkowo w naturze - DANINA) a potem w pieniądzu.
- rycerza obowiązywała określona droga kariery i sposób postępowania określony kodeksem rycerskim, by stać się rycerzem trzeba było zostać GIERMKIM - służyć u innego rycerza, potem zostać pasowanym na rycerza najczęściej za zasługi w boju, odwagę, itp.
- rycerzem teoretycznie mógł zostać każdy bez względu, z jakiej warstwy się wywodził
- rycerz powinien był postępować według zasad zawartych w kodeksie (ETOS RYCERSKI), wzorcami byli opiewani w pieśniach, poezji i literaturze wzory rycerskości np. Król Artur i rycerze okrągłego stołu, Roland, Karol Wielki, Cyd, czy polski Zawisza Czarny

- Efektem powstania stanów społecznych było przekształcenie się monarchii patrymonialnej, gdzie władza króla była nieograniczona, pod koniec średniowiecza w MONARCHIE STANOWA, gdzie król dzielił się swoimi uprawnieniami i władza z innymi.

• **Zycie na średniowiecznej wsi.**

- Rolnictwo w średniowieczu było podstawą gospodarki, również w Polsce, jego wydajność Inie była jednak największa.
- W XIII w nastąpił zmiany, które usprawniły rolnictwo min zaczęto używać pługów z żelaznym lemieszem oraz bron, zwiększyła się również hodowla zwierząt, które oprócz mięsa i skór dostarczały również naturalnego nawozu
- Ziemia jednak szybko się wyżałowiała, więc nie dostarczała wystarczającej ilości plonów, był też wiele ziemi, która leżała odłogiem wymagającej zagospodarowania, ale nie było wystarczającej ilości chłopów do pracy dla niej, dlatego władcy, książęta polscy zaczęli sprowadzać osadników z zagranicy, głównie z Niemiec, przybywając do polski, przynosili oni również z sobą zachodnie sposoby gospodarzenia i zakładania i

sprawowania władzy na wsi., Dlatego proces zasiedlania, zakładania wsi(LOKACJI) (nazywamy KOLONIZACJA NA PRAWIE NIEMIECKIM

- Wieś na prawie niemieckim zakładano według następującego wzorca:

- kolonizatorzy zawierali umowę z fundatorem wsi,
- w imieniu osadników występował tzw. ZASADZCA,
- każdy z chłop otrzymywał 1 łan ziemi (ok. 25 hektarów,
- zasad zasadzca tytuł sołtysa i około 4 łanów,
- sołtys stał na czele sadu wiejskiego zwanego ŁAWĄ,
- sołtys pobierał czynsz od chłopów w imieniu właściciela,

-na czas zagospodarowania terenu właściciel zwalniał osadników z czynszu średnio na około 10 lat tzw. WOLNIZNA

6. Z czasem na polskiej wsi zaczęto stosować system uprawy ziem zwany TRÓJPOLÓWKĄ- pole dzielono na trzy części, dwie zasiewano jedna była ugorem, w następnym roku zmieniani układ dawano odpocząć kolejnemu kawałkowi ziemi- zapobiegało to szybkiemu wyżałowianiu ziemi i zwiększało plony.

• **Średniowieczne miasto**

7. Podobnie ja w przypadku wsi, tak i w miastach w przeciągi XII wieku nastąpiły zmiany.
8. Niemieccy osadnicy przybywający na zlecenie książąt polskich przynieśli nowe zasady funkcjonowania miast
9. Miasta zakładano(LOKOWANO) ma prawie niemieckim czerpiąc przykład z miast niemieckich – Magdeburga i Lubeki, stąd lokowanie na prawie magdeburskim i lubeckim, różnice polegały na kształcie architektonicznym miast, usytuowaniu ulic, ratusz itp.

10. Prawo magdeburskie- ratusz w centrum miasta, otoczony rynkiem, Ulice odchodzą od ratusza promieniście, (np. Słupsk, Wrocław, Poznań)
11. Prawo lubeckie: jedna główna ulica, z ratuszem, inne ulice równoległe do tej głównej (np. Gdańsk).
12. Mieszkańcy miast byli zróżnicowani pod względem bogactwa, funkcji i praw.
13. Najbogatsza warstwę stanowił PATRYCJAT- najbogatsi kupcy, rzemieślnicy oni sprawowali władze w mieście.
14. Drobnymi rzemieślnicy i handlowcy stanowili tzw. POSPÓLSTWO
15. Biedota miejska, najemni pracownicy, żebracy itp. stanowili tzw. PLEBS
16. W miastach istniały organizacje skupiające kupców- GILDIE, oraz rzemieślników CECHY
17. Początkowo władzę w mieście sprawował przedstawiciel księcia, władcy- zwany WÓJTEM, z czasem książęta przekazali en przywilej przedstawicielom mieszczaństwa, którzy tworzyli tzw. RADĘ MIEJSKĄ, na której czele stał Burmistrz. Miasto dysponowało też swoim sadem- ŁAWA

• Kościół w średniowieczu.

- Duchowieństwo było jednym z stanów społeczeństwa średniowiecznego,
- Było bardzo zróżnicowane wewnętrznie pod względem pochodzenia, bogactwa, wykształcenia i moralności,
- Biskupi, kardynałowie zakonnicy stanowili z reguły elitę, ponieważ posiadali odpowiednie kwalifikacje, często doradzali królom, zarządzali państwem, prowadzili szkoły, itp. Często żyli w bogactwie i nie prowadzili zbyt moralnego życia.
- Nagorzej mieli zwykli proboszczowie wywodzący się z chłopstwa, biedni zależni od swych wiernych, nie zawsze posiadali odpowiednie wykształcenie i predyspozycje moralne
- Ważną rolę odgrywały zakony

- Najstarszym z nich był ZAKON BENEDYKTYNÓW- zakonnikami kierowała reguła zakonu, która definiowała zachowanie, obowiązki i prawa zakonników złota zasada benedyktynów „ ora et labora” módl się i pracuj, innym istotnym zakonem byli CYSTERSI.
- Często klasztory były ważnymi ośrodkami wiedzy, przepisywano tam księgi, uczono okolicznych chłopów uprawy ziemi i hodowli, często klasztory prowadzili własne gospodarstwa, z których się utrzymywały np. winnice, uprawy ziół itp.
- Na ziemiach polskich najsłynniejszym klaszturem benedyktynów był Klasztor w Tyńcu, a cystersów w Lubiążu(Śląsk) i Oliwa (Pomorze Gdańskie).
- W XIII wieku powstały też tzw. zakony żebracze, które nie miały swych stałych siedzib a zakonnicy żyli pośród ludzi utrzymując się z tego i prowadząc swą działalność, co otrzymali od innych – stąd nazwa żebracze
- Były to: zakon franciszkanów założony przez Franciszka z Asyżu, i dominikanie założeni przez Dominika Guzmana
- Tym ostatnim papież powierzył ściganie przeciwników katolicyzmu –HERETYKÓW, dominikanie („ psy pańskie”) stali się funkcjonariuszami inkwizycji- instytucji powołanej do ścigania heretyków.
- W średniowieczu pojawiło się wiele ruchów przeciwnych katolicyzmowi tzw. ruchów heretyckich np. albigensi, waldensi, byli oni prześladowani i podawani eksterminacji przez kościół i katolickich władców Europy.
- W tym czasie kościół też przeżywał wiele kryzysów związanych z zbyt bogactwem, dążeniem do władzy i niemoralnym życiem kleru, w tym papieży.

• Kultura średniowiecza

- Elementem łączącym wszystkie przejawy kultury i nauki w europie była religia- chrześcijaństwo oraz jej język łacina, która posługiwano się w całej europie- była to tzw. KULTURA UNIWERSALNA (POWSZECHNA), zrozumiał dla wszystkich, taka sam czy w Polsce czy w Hiszpanii
- Elementem tej kultury były tzw. ETOSY- wzorce osobowe, w tym czasie stanowiły je:
 - ETOS RYCEARZA/WŁADCY- z całym kodeksem zachowań i celów,

-ETOS ASCETY- człowiek, który się wyrzeka życia doczesnego, tu i teraz na rzecz życia duchowego, poświęca się religii a jego jedynym dążeniem jest uzyskanie zbawienia,

- ETOS KOBIETY- po części związany z postacią Matki Boskiej a po części z wzorcem Dany Dworu, żony rycerza, jego wybranki

- Częścią tej uniwersalnej kultury był też system szkolnictwa oparty na SCHOLASTYCE-, czyli teorii twierdzącej że wszystkie sprawy świata, życia codziennego i zjawisk przyrody da się wyjaśnić za pomocą wiedzy zaczerpniętej z biblii, traktów religijnych oraz niektórych dzieł myślicieli starożytnych, np. Platona i Arystotelesa

- W tym czasie powstały pierwsze w Europie uniwersytety, najstarszy w Bolonii, w Włoszech i trochę młodszy SORBONA w Paryżu, w Francji

- **Architektura średniowieczna**

- W średniowieczu główny kunszt budowniczych wyrażał się w budowaniu zamków, twierdz i kościołów.

- Ukształtowały się wtedy dwa style architektoniczne:

- Styl ROMAŃSKI:

-z łac., romanus- rzymski,

-budowano z ociosanych bloków kamiennych, łączonych wapnem

-pozwalało to na tworzenie luków i sklepień

- sklepienia podtrzymywane były przez kolumny, ozdobione płaskorzeźbami

-płaskorzeźby znajdowały się również na portalach- wejściach do świątyń,

-często Koszwały miały też charakter obronny, stąd małe, wąskie okna, grube, przysadziste mury

-budowano na planie krzyża, główna nawa(korytarz, kończący się z reguły ołtarzem) zwrócona była szczytem w stronę Jerozolimy

10. Styl GOTYCKI:

- z fran, gothic-gocki, barbarzyński,

- budowano z piaskowca i z cegły,

- wieże kościołów były strzeliste, wysokie,

- ściany kościoła podparały PRZYPORY,

- duże okna, zdobione witrażami

- rzeźby zdobiły zarówno wnętrza jak i ściany zewnętrzne

- najbardziej znany przykład budowli gotyckiej KATEDRA NOTRE DAM w Paryżu

11. Zdobnictwo:

- dotyczyło szczegółów, drobnych z reguły rzeczy np. liter w przepisywanych przez zakonników księgach- INICJAŁY, dodatków zdobiono księgi obrazkami związanymi z treścią MINIATURY

-płaskorzeźby, na kolumnach, portalach, wewnątrz kościołów i na zewnątrz, zdobienia drzwi (np. drzwi gnieźnieńskie-, na których przedstawiono historie św. Wojciecha)

- malunki i rzeźby pełniły funkcje edukacyjną dla wiernych, którzy w większości nie umieli czytać, i wiedzę czerpali z obrazków przedstawiających historie z Biblii- tzw. BIBLIA DLA UBOGICH(biblia pauperum)

Europa u schyłku średniowiecza

Unia Polski z Litwą

12. Po śmierci Kazimierza Wielkiego władza w Polsce, na mocy umowy między dynastyczną przeszła w ręce króla Węgier LUDWIKA ANDEGAWĘŃSKIEGO(siostrzeniec Kazimierza).

13. Ludwik nie miał jednego męskiego potomka więc starał się nakłonić polskich możnowładców do tego by zgodzili się żeby na tronie po jego śmierci zasiadła jedna z jego córek

14. W **1374 roku**, rycerstwo polskie zgodziło się na to, w zamian otrzymało tzw. **przywilej koszycki (Wydany w Koszycach ma Węgrzech)**, w który król określił stały podatek od ziemi- w wysokości 2 groszy od łana (25 hektarów) i zobowiązywał się do nie nakładania nowych podatków

15. Ludwik umiera 1382 r., dwa lata trwają spory, która z córek ma objąć polski tron, ostatecznie **1384 na tronie zasiada młodsza córka Ludwika JADWIGA**

16. Polacy zaczynają szukać dla Jadwigi męża, ich oczy zwracają się ku WIELKIEMU KSIĘSTWU LITEWSKIEMU i jego władcy księciu JAGIELLE

17. Państwo litewskie powstało w XIII wieku i podbiło znaczne terytoria na wschodzie ocierając się o Moskwę i Morze Czarne.

18. Elementem łączącym, oprócz wielu sprzeczności, Litwę i Polskę było wspólne zagrożenie z strony Zakonu Krzyżackiego

19. W **1385 r. Polska i Litwa zawarły Unie w Krewie (Krew- na Litwie)** Postanowienia;

- oba państwa mają wspólnego władcę- tzw. **unia personalna**,

- oba państwa zachowują odrębne urzędy i politykę,

- Jagiełło przyjmując imię Władysław oraz on i jego państwo przyjmują chrześcijaństwo,

- Jagiełło żeni się z Jadwigą i zostaje Królem Polski, dając początek dynastii Jagiellonów

- wspólnym wrogiem obu państw staje się Zakon Krzyżacki.

• Unia polsko litewska jest wielokrotnie uszczegóławiana i dopracowywana min w WILNIE w 1401 i HORODLE w 1413

• Jagiełło dzieli się władzą na Litwie z stryjcem Księciem Witoldem,

• Szlachta litewska (BOJARZY) dążą do zrównania w prawach, pozycji i przywilejach z szlachta polska

Wielka wojna z Zakonem Krzyżackim

• Wsolonym celem Polski i Litwy było pokonanie Zakonu Krzyżackiego. Krzyżacy napadali na Litwę, sugerując, że są poganami, Polsce odebrali pomorze Gdańskie i wiele innych ziem jak również ciągle najeżdżali tereny przygraniczne w poszukiwaniu niewolników i zdobyczy.

• Wojna z Zakonem rozpoczęła się w **1409** od wybuchu powstania na zajętej przez Krzyżaków litewskiej ŻMUDZ,

• Jagiełło i książę Witold postanowili uderzyć w centrum państwa Krzyżackiego i zająć Malbork.

• Do bitwy armii polsko –litewskiej z Krzyżakami doszło 15 lipca **1410 r. nieopodal wsi Grunwald**

• Bitwa zakończyła się zwycięstwem Polaków, w czasie bitwy zginął WIELKI MISTRZ ZAKONNU KRZYŻACKIEGO – ULRICH von JUNGINGEN,

• Polacy ruszyli na Malbork, ale nie udało im się go zdobyć.

• Wojna zakończyła się podpisaniem w roku **1411 I pokoju toruńskiego (w Toruniu)**

- Polska odzyskała Ziemię Dobrzyńską,

- Litwa odzyskała Żmudź,

Polsce nie udało się odzyskać Pomorza Gdańskiego

- militarna potęga Zakonu została złamana

• Polacy próbowali dochodzić swych praw w sporze z Krzyżakami również na drodze sądowej, w czasie SOBORU(spotkania biskupów i papieża) w KONSTANCJI wydano przychylny wyrok dla Polski, ale Krzyżacy go nie uznali. Stone Polska reprezentował tam PAWEŁ WŁODKOWIC- rektor Akademii Krakowskiej- wybitny myśliciel

Europa Zachodnia w XIV i XV wieku.

- W XIII wieku prawie cała Europa Zachodnia dotknęła epidemia DŻUMY. Choroba ta przywędrowała do Europy z Azji, przez Krym do Włoch a potem na resztę Europy, nie dotknęła tylko ziem polskich,
- Skutkiem epidemii „ CZARNEJ ŚMIERCI” było wyludnienie Europy i zanik wymiany handlowej,
- Od połowy XIII wieku do połowy wieku XV przez Francję przetaczała się tzw. WOJNA STULETνια między władcami Francji i Anglii doprowadził od do upadku rolnictwo, handel i rzemiosł w Francji powodując wysoką śmiertelność głód i zniszczenia.
- Wojna ta zakończyła się zwycięstwem Francji, w czym szczególna rolę odegrała tzw. **Dziewica Orleańska- Joanna d' Arc**, która w obliczu klęski francuzów namówiła króla i rycerstwo do dalszej walki.
- Epidemia dżumy, wojna stuletnia zrujnowała gospodarkę Europy doprowadziła również do wybuchu wielu powstań chłopskich, buntów, pojawiły się hasła reform społecznych. Były one krwawo tłumione.
- W Czechach powstał ruch przeciwko biedzie, ale przed wszystkim przeciwko kościoła katolickiego, jego bogactw i nie moralnego życia. Na czele bunt stanów rektor uniwersytetu w Pradze, Jan HUS- stad jego zwolenników nazwano HUSYTAMI
- Jan Hus został pojmany i skazany na śmierć, jego zwolennicy przechycili władzę w Czechach i przez wiele lat walczyli z katolickimi wyprawami przeciw nim
- O husytach mówiono, jako o zwolennikach Kiełicha, bo domagali się przyjmowania komunii pod postacią chleba i wina a także posługiwania się w liturgii językiem czeskim a nie łacińskim czy niemieckim

Nowe potęgi w Europie Wschodnie

- Pod koniec XII wielu obszar Azji mniejszej (Turcja), został opanowany przez plemiona tureckie. Od ich wodza, sułtana OSMANA I, nazwano ich Turkami osmańskimi.
- Władze w państwie sprawował SUŁTAN- mający władzę absolutną, podpora jego władzy była armia oraz jej elitarni żołnierze zwani JANCZARAMI,
- Państwo Turków osmańskich prowadziło politykę podboju, w drugiej Połowie XIV w ich zainteresowaniu znalazły się tereny Pół. Bałkańskiego.
- Turcy pokonali Serbów w bitwie na KOSOWYM POLU (1389) i Węgrów, Bułgarów w bitwie pod NIKOPOLIS, i podporządkowali sobie Bałkany.
- W pierwszej połowie XV w na ich celowniku znalazły się Węgry, w bitwie pod WARNA 1444 r. Turcy pokonali wojska węgierskie pod dowództwem króla Władysława (syna Jagiełły), który zginął, zwanego Warneńczykiem, ale nie podbili Królestwa Węgierskiego.
- W roku 1453 Turcy rozprawili się z resztkami Cesarstwa Bizantyjskiego i zdobyli KONSTANTYNOPOL
- Na wschodzie Europy, głównym państwem rozgrywającym istotną rolę było Wielkie Księstwo Litewskie, rywalizowało on o dominację z innymi państwami ruskimi, które jednak cały czas zależne były od Mongołów (niewola mongolska)
- Na początku XIV w. Role przewodnia w walce o niezależność zaczęło odgrywać Wielkie Księstwo Moskiewskie,
- W **1380** roku władca tego księstwa DYMISTR DOŃSKI odniósł zwycięstwo nad Tatarami (Mongołami) w bitwie na **Kulikowym Polu**. A księstwa ruskie zrzuciły jarzmo mongolskie,
- Przez następne lata Moskwa, powiększała swoje terytorium.
- Po upadku Konstantynopola(głównego ośrodka prawosławia). Książę IWAN III SROGI, poprzez małżeństwo z księżniczką bizantyjską, uznał się za dziedzica Cesarstwa Bizantyjskiego i zwierzchnika prawosławia.
- Książę IWAN IV GROZNY przyjął tytuł CARA (cesarza) a Moskwa według niego stała się III RZYMEM

Wojna Trzynastoletnia

- Wojna polsko –krzyżacka z lat 1409- 1411, nie rozwiązał konfliktu, cały czas dochodziło do drobnych starć i rozgrywek politycznych,
- W Polowie XV władza Krzyżaków coraz bardziej dokuczała ludności, szczególnie mieszkańcy miast na Pomorzu Gdańskim, Torunia i Gdańska.
- Mieszkańcy chcieli znaleźć się pod władza króla polskiego.
- W **1440** opozycja wobec Krzyżaków zawiązała tzw. Związek PRUSKI i przygotowywała się do powstania, członkowie tej organizacji zabiegali o wsparcie króla polskiego.
- W **1454 r.** król polski Kazimierz Jagiellończyk wydał tzw. AKT INKORPORACYJNY włączający Pomorze Gdańskie do Polski, był to formalny początek wojny z Zakonem.
- Wojna z Zakonem toczyła się w latach 1454- 1466- stad nazwa WOJNA TRZYNASTOLETANIA,
- Początkowo Polacy ponosili porażki (1454- bitwa pod Chojnicami), ale później szala zwycięstwa przechyliła się na stronę polska:
 - zajecie Malborka (nie zdobyto go, wykupiono z rak nieopłacanej przez krzyżaków czeskiej załogi),
 - bitwa pod SWIECINEM, obok Jeziora ŻARNOWIECKIEGO- 1462
 - bitwa na Zalewie Wiślanym(morska) 1463
- Wojna zakończyła się w roku 1466 podpisaniem tzw. II POKOJU TORUŃSKIEGO: postanowienia:
 - Polska odzyskuje Pomorze Gdańskie, Ziemia Michałowska i Chełmińska, Warmie- Ziemia te pod nazwa **PRUS KRÓLEWSKICH** zostają włączone do Polski,
 - pozostałe ziemie (Mazury) zostają pod władza Zakony, jako **PRUSY ZAKONNE**, z stolica w Królewcu

- Efektem ubocznym wojny było stopniowe przekształcenie się rycerstwa polskiego w stan szlachecki(rycerstwo zajmowało się walka, ale w obliczu coraz to nowych technik wojennych było nieskuteczne, natomiast szlachta skupiała się na gospodarowaniu, bogaceniu się i zdobywaniu kolejnych przywilej

Kultura późnego średniowiecza w Polsce

- Wiek XV nazywany jest **złotą jesienią polskiego średniowiecza** w kontekście rozwoju kulturalnego,
- Powstaje wiele budynków gotyckich, sakralnych jak i obronnych,
- Pojawiają się rzeźbiarze, twórcy z Europy Zachodniej, tworzący na zamówienie możnowładców, mieszczan, króla wspaniałe dzieła) np. Ołtarz Wita Stwosza w Kościele Mariackim w Krakowie.
- Za panowania Jagiellonów odżywa Akademia Krakowska, studiują tam i wykładają wybitne postaci: Paweł Włodkowic, Mikołaj Kopernik, Jan Długosz, Jan Ostroróg- przybywają tam studenci z całej Europy, - Akademia zostaje nazwana UNIWERSYTETEM JAGIELONSKIM,
- W Polsce powstaje tzw. KULTURA STANOWA-, w której każdy stan społeczny, szlachta, mieszczenie, chłopci wytwarza własny styl życia, zwyczaje, obyczaje, charakterystyczne tylko dla siebie przejawy codziennego życia, prestiżu itp.

Narodziny nowożytnego świata

- **Wielkie odkrycia geograficzne.**
- Pod koniec XV w główne szlaki handlowe łączące Europę z Azją(Indie Chiny), które prowadziły od wschodnie wybrzeża M. Śródziemnego, droga lądowa w głąb kontynentu azjatyckiego zostały zablokowane przez Turków osmańskich, ceny towarów sprowadzanych tą drogą znacznie wzrosły (jedwab, porcelana, tzw., korzenie, czyli przyprawy, europejscy kupcy zaczęli poszukiwać nowych dróg dotarcia do tych poszukiwanych, luksusowych towarów.

- Zrodziła się koncepcja dotarcia do Indii drogą morską,
- Rozważano dwa sposoby:
 - stary polegającym na opłynięciu Afryki(zdążyło się to już w starożytności) - koncepcje ta rozwijali Portugalczycy
 - **nowy**, którego autorem był żeglarz z Genui (Włochy) **Krzysztof Kolumb**, a który zakładał że, jeżeli Ziemia jest okrągła to płynąc otwartym oceanem cały czas na zachód, od wybrzeży Hiszpanii, dotrze się do Chin i Indii.
- **Kolumbowi** udało się do tej koncepcji przekonać władców Hiszpanii i ona realizowała ją w praktyce
- Podróżowanie przez pełne morze było możliwe dzięki udoskonaleniu sztuki żeglowania,:
 - udoskonalono przyrządy nawigacyjne, w powszechne użycie wszedł kompas, busola, astrolabium- umożliwiające określanie swojej pozycji na morzu względem gwiazd,
 - zmieniono ożaglowanie statków, które pozwalało na lepsze manewrowanie i utrzymanie kierunku żeglugi mimo zmiennych wiatrów,
 - zaczęto budować bardziej wytrzymałe statki (Karawele)
- Pierwszeństwo w organizowaniu wypraw dalekomorskich przypada Portugalczykom, między innymi za sprawą determinacji władcy Henryka, zwanego Żeglarzem,
- żeglarze portugalscy w drodze do opłynięcia Afryki, odkryli Wyspy Kanaryjskie, Azory, Wyspy Zielonego Przylądka,
- **1488** roku **Bartłomiej Diaz** dotarł do południowej skrajności Afryki, - Przylądka Burz(dziś Przylądek dobrej Nadziei)
- **1498** roku **Vasco da Gama** dotarł opływając w końcu Afrykę do Indii
- Hiszpanie, pod dowództwem Krzysztofa Kolumba w sierpniu **1492** wyruszyli na trzech statkach(Santa Maria, Nina i Pinta), z portu w Kadyksie, w podróż przez Ocean Atlantycki na zachód w poszukiwaniu Indii
- W październiku dotarli do nieznanego lądu, który przez Kolumba został wzięty z Indii. Kolumb nie zdawał sobie sprawy że odkrył nowe kontynenty- Ameryki- jest to

najsłynniejsza pomyłka w historii, która do dziś odczuwamy-, np. ludność tubylcza Kolumb nazwał Indianami, a rejon Wysp Karaibskich do dziś często jest nazywana INDIAMI ZACHODNIMI

- Dopiero w toku kolejnych wypraw na początku XVI w. zdano sobie sprawę że to odkrycie Kolumba to nie Indie, ale tzw. NOWA ZIEMIA, która od innego żeglarza **Amerigo Vespucci** nazwano **AMERYKĄ**,
- W roku **1519**, pod wodzą **Ferdynanda Magellana** wyruszyła z Hiszpanii wyprawa, której celem było płynięcie świata.
 - Magellan opłynął Amerykę Południową, odkrył cieśninę prowadzącą na nowy ocean (Cieśnina Magellana), nowy ocean Magellan nazwał Spokojnym(Pacyfik),
 - po przepłynięciu Pacyfiku, statki dotarły do Filipin(współczesna nazwa), tam Magellan zginął w potyczce z tubylcami,. Jego flota kontynuowała podróż przez Ocean Indyjski, dotarła do Atlantyku a potem do Hiszpanii (**1521**). Po trzech latach żeglugi do Hiszpanii powrócił jeden okręt(z pięciu) i kilkoro ludzi załogi
- **Skutki Wielkich Odkryć Geograficznych**
- 8. Zaraz za odkrywcami do Nowej ziemi ruszyli poszukiwacze przygód, awanturnicy, zadni bogactw i sławy, bezrobotni żołnierze uboga szlachta z Hiszpanii i portugali,
- 9. Zwano ich **KOKWISTADORAMI** (zdobywcami)
- 10. Przy pomocy siły i okrucieństwa zajmowali, zdobywali kolejne wyspy karaibskie, o zaczęli docierać na kontynent;
- 11. Ferdynand Cortez z grupą żołnierzy dotarł do wybrzeży dzisiejszego Meksyku, i podbił i unicestwił istniejące tam królestwo Azteków.

12. Franciszek Pizarro z kolei dotarł do wybrzeży dzisiejszego Peru w Ameryce Południowej i zdobył i unicestwił tam istniejące Imperium Inków.

13. Z Europy do obu Ameryk docierało coraz więcej ludzi, zakładano tam osady (KOLONIE), miasta, plantacje, kopalnie eksterminując tubylców, czyniąc z nich niewolników,

14. Do Europy zaczęły docierać olbrzymie ilości złota i srebra oraz nieznanych wcześniej towarów: ziemniaki, kukurydza, kakao, tytoń, kauczuk,

15. Na plantacjach zaczęto uprawiać tytoń, bawełnę i trzcinę cukrową

16. Indianie nie nadawali się do ciężkiej pracy, więc Hiszpanie i Portugalczycy (BRAZYLIA) zaczęli sprowadzać czarnych niewolników z Afryki.

17. Miejscowa (tubylcy) ludność była zmuszana do niewolniczej pracy, tysiące zginęło bądź zostało zabitych Indianie umierali na choroby przywiezione z Europy.

18. Siłą nawracano tubylców na chrześcijaństwo

19. Po odkryciu Ameryki powstał nowy szlak handlowy łączący Europę, Afrykę i Amerykę (ZŁOTY TRÓJKAT).

- z Europy do Afryki trafiały tkaniny, odzież broń, z którą kupowano niewolników i wożono ich do Ameryki, stamtąd sprowadzano zaś surowce, (srebro, złoto, bawełnę itp.) z kolei do Europy z Afryki trafiała kość słoniowa, cukier a z Europy do Ameryki, towary rzemieślnicze

• Dwa pierwsze mocarstwa kolonialne Hiszpania i Portugalia podzieliły między siebie wpływy na nowi odkrywanych ziemiach. W 1494 zawarły Układ w Tordesillas. Rozdzieliły wzdłuż 46 południka strefy wpływów. Na zachód od niego wszystko było w rękach Hiszpanii (Obie Ameryki, bez Brazylii, która znalazła się pod panowaniem Portugalii) na wschód w rękach Portugalii (Afryka, Indie)

• Skutkiem odkryć i zakładania koloni było rozprzestrzenienie się kultury europejskiej w Nowym Świecie (do dziś większość krajów Ameryki Południowej i Środkowej jest hiszpańskojęzyczna i katolicka) Wyjątek Brazylia, gdzie panuje język portugalski

• **Gospodarka europejska w epoce kolonialnej**

• Odkrycia geograficzne i kolonizacja nowych ziem przewartościowały znaczenie krajów i ich gospodarek w Europie,

• Hiszpania i Portugalii czerpały potężne zyski

• Do wyścigu o korzyści z koloni włączyły się z czasem Anglia, Francja, Holandia,

• Powstawały tzw. Kompanie handlowe, które zmonopolizowały handel z koloniami,

• Napływ bogactw i surowców do Europy zachodniej dał jej możliwość intensywnego rozwoju gospodarczego (rzemiosło, handel a Europę Wschodnią pogrążył w regresie (rolnictwo) i= tzw. granice rzeki Łaby

• W Europie Zachodniej duże zapotrzebowanie na towary rzemieślnicze wymusiło powstanie nowych, sprawniejszych i szybszych sposobów ich wytwarzania:

- **system nakładczy**- angażowanie w wytwarzanie chłopów, drobnych rzemieślników, poprzez dostarczenie im materiałów do produkcji i niewielkiej opłaty a potem odbieranie gotowego produktu

-**manufaktury**- skupianie pracowników (specjalistów) w jednym miejscu, wyznaczenia im konkretnego zadania, łączenie elementów produktu (np. części buta)

• Towary wytwarzane w ten sposób były sprzedawane na piąku, trafiały do koloni, przynosiły ogromne zyski (**kapitał**), powstała w ten sposób nowa formuła gospodarcza-**kapitalizm**

• Zmiany w gospodarce zachodnioeuropejskiej dotknęły też rolnictwo, bardziej niż produkcja żywności opłacalna stała się hodowla zwierząt, głównie owiec, i bydła w celu pozyskania wełny i skór, których to coraz więcej potrzebowało rzemiosło.

• Między innymi w Anglii dochodziło do odbierania chłopom ziemi uprawnej i zamiany ich na pastwiska (ZJAWISKO GRODZEŃ), chłopcy bez źródła utrzymania szukali zaś zatrudnienia w manufakturach.

• Zmiany gospodarcze i kapitalizm wymusiły pojawienie się nowych sposobów na wymiary handlowe i posługiwanie się pieniądzem. Min powstały pierwsze GIEŁDY, pojawiły się papiery wartościowe, które zastąpiły monety bite z srebra czy złota, min weksle, banknoty, akcje (udziały w przedsiębiorstwach)

- **Kultura odrodzenia w Europie**

- Na przełomie Wików IV i XV dokonywała się poważne zmiany gospodarcze i społeczne, dotyczyły one również rozwoju naukowego i kulturalnego Europy,
- Zmiany te zostały w historii kultury nazwane **ODRODZENIEM (RENESANSEM)**.
- **Odrodzenie**- najprościej rzecz ujmując, polegało na zerwaniu z religijnymi wzorcami, odniesieniami, źródłami tworzenia kultury związanymi z chrześcijaństwem i powrotem (odrodzeniem) do tradycji kultury, nauki i sztuki antycznej(starożytnej). Początek miał miejsce w Włoszech już w wieku XIV
- Główna cecha odrodzenia był **HUMANIZM**- pogląd stawiający człowieka w centrum zainteresowania nauki i sztuki, a nie jak w średniowieczu, gdzie głównym motywem była religii, bóg i relacje religijne
- Odrodzenie wyrażało się poprzez:
 - rozwój nauki i techniki(odkryto na nowo osiągnięcia starożytności),
 - rozwój uniwersytetów a w szczególności nauk ścisłych- fizyki, matematyki, astronomii,
 - odkrycie **MIKOŁAJA KOPERNIKA**, stwierdzające ostatecznie, że to Ziemia kreci się wokół Słońca a nie odwrotnie (**TEORIA HELIOCENTRYCZNA**),
 - wynalazek druku przez **JANA GUTTENBERGA** - możliwość szybkiego publikowania, łatwiejszy i tańszy dostęp do książek,
 - rozkwit malarstwa, rzeźby, i architektury, dzięki pomocy finansowej bogatych kupców i rzemieślników - MECENAT (czyli Sponsorowanie artystów),
 - tworzyli tacy artyści jak): **Leonardo da Vinci (ostatnia wieczerza, Mona Lisa), Michał Anioł (freski w Kaplicy Sykstyńskiej- tam gdzie odbywa się min konklawe)**
 - architektura nawiązuje do stylu antycznego min kolumny, ozdobne attyki, (Bazylika Św. Piotra w Rzymie)

- **Nowe wyznania w Europie**

- Nowe spojrzenia na człowieka w odrodzeniu i na jego relacje z religią spowodowały powstanie ruchów domagających się zmian w kościele katolickim, reformatorzy domagali się zaprzestania nagannych moralnie postępowań, min, **NEPOTYZMU**-, czyli obsadzania stanowisk i godności kościelnych przez całe rodziny, krewnych, **SYMONII**-, czyli sprzedaż przez papieżstwo stanowisk kościelnych, tj. biskupem, kardynałem, ale też proboszczem zostawał ten, który więcej zapłacił za stanowisko a także **Sprzedaż ODPUSTÓW**- każdy mógł za odpowiednią sumę „wykupić” sobie darowanie w „ NIEBIE „, kary za grzechy, nawet za te, które dopiero zamierzał popełnić- zdobyte w ten sposób pieniądze trafiały do papieża a ten przeznaczał je na rob uduwe i Upiększanie Rzymu (min, Bazylika Św. Piotra)
- **W 1517 r.** niemiecki zakonnik **Marcin Luter** przybił do drzwi katedry w WITTENBERDZE (NIEMCY), kartkę z 95 tezami dotyczącymi reformy kościoła min.
 - Pismo Święte, jako jedyne źródło wiary (a nie słowa biskupowi papieży),
 - likwidacja klasztorów i zakonów,
 - zniesienie celibatu,
 - zaprzestanie sprzedaży odpustów
- **Luter** żądał reformy kościoła –stad ten ruch nazwano **REFORMACJA**
- **Marcin Luter** został potępiony przez papieża i cesarza niemieckiego, ale jego poglądy znalazły zrozumienie i poparcie u znacznej części ludności, głównie w Niemczech a także u niektórych władców niemieckich (Niemcy w tym czasie składały się z kilkuset państw, księstw, na którymi przynajmniej nominalnie zwierzchnictwo sprawował cesarz niemiecki)
- Popularyzacja poglądów Marcina Lutra dała początek nowemu ruchowi religijnemu, zwanemu od założyciel **LUTERANIZMEM**,
- Liczba zwolenników Lutra rosła coraz bardziej, domagano się od Cesarza zaakceptowania nowej religii, gdy ten odmówił, część delegatów na spotkanie z nim

złożyła oficjalny protest- stad zwolenników **reformacji, luteranizmu** zaczęto nazywać również –**PROTESTANTAMI**.

- Spor na tle religijnym i ideologicznym przekształcił się w wojnę pomiędzy zwolennikami Lutra a obrońcami katolicyzmu- WOJNY RELIGIJNE,
- W krajach niemieckich mordy, wojny i prześladowania zakończyły się w roku **1555** podpisaniem **pokoju w AUGSBURGU**, gdzie przyjęto zasadę „czyj kraj, tego religia”, czyli jeżeli władca był protestantem- jego poddani też mieli nimi być, jeżeli katolikiem to jego poddani tak samo
- Protestantyzm szybko zaczął się rozprzestrzeniać po Europie, zdobywał coraz więcej zwolenników, powstały odłamy nowej Religii:
 - **KALWINIZM** –od Jan Kalwina (Genewa, Szwajcaria),
 - **ANGLIKANIZM**- 1534 król Anglii Henryk VIII, zbuntował się przeciw papieżowi, z powodów osobistych, i ogłosił się głową kościoła w Anglii (Tzw. Akt Supremacji),
 - **ARIANIZM (UNITARYZM) (BRACIA POLSCY, CZESCY) - przeciwnicy trójce świętej, domagali się refom społecznych byli przeciwnikami wojny (pacyfistami), byli prześladowani zarówno przez katolików, jaki i innych protestantów**

Różnice w poglądach wyznań protestanckich

Luteranizm

- Odrzucenie dogmatów ustanowionych przez sobory i papieży z wyjątkiem wniosków czterech pierwszych soborów powszechnych; tylko Pismo Święte jest źródłem objawienia (zasada sola scriptura).
- Głową Kościoła nie jest papież, ale Jezus Chrystus, będący jedynym pośrednikiem w zbawieniu (solus Christus).
- Dla zbawienia najważniejszy jest wewnętrzny akt wiary (sola fide). Wiara jest ufnością wobec Boga i posłuszeństwem jego woli, a dopiero owocem wiary są dobre uczynki.

- Ewangelicy wierzą w zbawienie z łaski usprawiedliwiającej, która została człowiekowi darmo dana bez jego jakiegokolwiek zasługi przez Boga w Jezusie Chrystusie (sola gratia).
- Sakramenty są "znakami i świadectwami woli Bożej". Uznawane są jedynie dwa: Chrzest i Komunia św., podawana pod dwiema postaciami. Chrzest, uznawany za środek łaski Bożej, udzielany jest również niemowlętom. Obecność Chrystusa w eucharystii jest rozumiana jako konsubstancjacja (współistnienie).
- Matkę Jezusa jako "błogosławioną między niewiastami" otaczają szacunkiem, lecz od tego szacunku daleko jest do czci, jaka należy się jedynie Bogu. Luteranie odrzucają kult świętych – modlić wolno się tylko do Trójjedynego Boga; natomiast świętych należy wspominać i naśladować.
 - Pobożność ewangelicka opiera się głównie na posłuszeństwie wobec Słowa Bożego, na szczerzej modlitwie, przykładowym życiu rodzinnym i sumiennym wykonywaniu wszelkich obowiązków.
 - Luteranie praktykują spowiedź ogólną, ale uznają również spowiedź indywidualną.
 - Duchowni – biskupi, księża i diakoni przewodniczą obrzędom i organizują je. Nie obowiązują ich celibat. Luteranie uznają kapłaństwo powszechne ochrzczonych.

Kalwinizm

- Podstawą kalwinizmu jest nauka o predestynacji - przeznaczenie, przekonanie, że los człowieka jest z góry wyznaczony przez Boga i niezależny od ludzi.
- Uznanie zwierzchnictwa władzy świeckiej nad kościelną
- Wierni sami wybierają biskupów.
- Ascetyzm - prostota, powściągliwość, oszczędność.
- Człowiek jest narzędziem w rękach Boga.
- Bogactwo będące wynikiem pracy jest darem od Boga.
- Zakaz zabaw, flirtów, tańców, uprawiania gier hazardowych
- Wiernym nie wolno było nosić kolorowych, jaskrawych strojów.
- Wierni nie mogli nawet głośno mówić i wykonywać gwałtownych gestów.
- Pracowitość oraz życie według surowych zasad moralnych to główne obowiązki każdego człowieka.
- Jedynym świętem była niedziela.
- Łaskę Boga zyskuje się poprzez modlitwę i pokutę.
- Wierni przyjmowali cztery razy do roku komunię.
- Odrzucił większość sakramentów, pozostawiając tylko chrzest i komunię.
- Zaprzestał kultu świętych.
- Nakazano usunąć ze świątyń wszystkie elementy zdobnicze, zdaniem wyznawców kalwinizmu, niepotrzebnych, były to: obrazy, rzeźny i krzyże.
- Odrzuca celibat księży.
- Znosi zakony.
- Pismo Św. Interpretowane tylko przez Kalwina, wierni musieli podporządkować się temu tłumaczeniu.

- Kościół stanowił ogół gmin religii

Anglikanizm

- Zachowanie dogmatów wiary katolickiej, ustalonych w pierwszych wiekach chrześcijaństwa.
- Zachowano hierarchię Kościoła.
- [Rozwiązano](#) zakony
- Rok kościelny rozpoczynał się adwentem.
- Nakazał uznanie przeistoczenia, komuniję.
- Zachowano celibat, śluby zakonne, msze prywatne oraz spowiedzi konfesyjne.
- Mało różnił się od wiary rzymsko-katolickiej.

• **Kontrreformacja**

- Kościół katolicki nie mógł si pogodzić z sukcesem protestantyzmu (reformacji), część krajów wcześniej katolickich całkowicie przeszli na protestantyzm (SZWECJA, DANIA)
- Protestantyzm znalazł tez wielu zwolenników w Niemczech, Francji, Polsce, Czechach, na Węgrzech.
- Papież i biskupi postanowili uzdrowić sytuacje w kościele katolickim, by znów przyciągnąć wiernych a co za tym idzie wpływy polityczne i pieniądze i tak zrodziła się **KONTRREFORMACJA**, czyli szereg działań i sposobów na powstrzymanie postępowanie reformacji (protestantyzmu) min:
 - **Sobór w Trydencie:** ustalanie zasad wiary katolickiej, uznanie reformacji za ruch heretycki,
 - stworzenie **INDEKSU KSIĄG ZAKAZANYCH**, na tej liście znajdowały si książki, których katolikom nie wolno było czytać i posiadać, groziły za to kary kościelne i cywilne z stosem włącznie,
 - poprawiono dyscyplinę biskupów i Księży parafialnych min biskup musiał przybywać w swojej diecezji, wizytować parafie, prowadzić seminaria duchowne i dbać o odpowiedni poziom wykształcenia moralności Księży,

- do wali z reformacja zaprzątnięto powstały w roku **1539 Zakon Jezuitów**, podporządkowany bezpośrednio papieżowi (dziś Papież Franciszek jest Jezuitą)

- zreformowano tzw. INKWIZYCJE, której cele była walka z przeciwnikami katolicyzmu-, oskarżonych herezje torturowano, palono na stosach (szczególnie krwawa inkwizycja funkcjonowała w Hiszpanii)

- zreformowano kalendarz kalendarz gregoriański –do dziś się nim posługujemy

10. Rywalizacja pomiędzy katolikami a protestantami doprowadziła do kolejnej wojny religijnej w Europie tzw. WOJNY TRZYDZIESTOLETNIJ (1618- 1648) Zakończyła się ona podpisaniem POKOJU WESTFALSKIEGO, który ograniczył rolę władców w narzucaniu wyznania.

Rzeczpospolita w XVI WIEKU

• **Demokracja szlachecka.**

- Od XIV w rosła w Polsce pozycja szlachty- stanu wywodzącego się z rycerstwa, którego głównym źródłem dochodu były korzyści związane z gospodarowaniem na ziemi(rolnictwo)
- Szlachta polska była zróżnicowana pod względem majątkowym:
 - magnaci- najbogatsi, sprawujący najważniejsze urzędy państwowe i kościelne,
 - szlachta średnia- najliczniejsza, żyjąca w miarę dostatnio,
 - szlachta zagrodowa- posiadająca niewiele ziemi i sama na tej ziemi pracująca,
 - szlachta gołota- pozbawiona majątku, najczęściej pracująca na służbie u bogatszej szlachty

- Mimo zróżnicowania ekonomicznego szlachta miała te same prawa, przywileje, i obowiązki.
- Źródłem wpływów i coraz większej władzy szlachty były przywileje nadawane im przez władców, którzy chcieli w ten sposób zyskać przychyłość.
- Najważniejsze przywileje szlacheckie to:

17 września 1374 (1381 dla duchownych)	Koszyce	Ludwik Węgierski	Przywilej koszycki – wzrost pozycji szlachty; decydujący głos szlachty; ustalal maksymalny podatek 2 grosze, z łana; król zobowiązał się wykupić szlachtę z niewoli; ustalono, że urząd nie będzie obsadzany obcokrajowcami
1387	Wilno	Władysław II Jagiełło	Dla katolickich bojarów Litwy: gwarancja dziedzicznego posiadania ziemi; zwolnienie z osobistych świadczeń na rzecz władcy
1388	Piotrków	Władysław II Jagiełło	Potwierdzenie poprzednich; 3 grzywny za kopię w wyprawie zagranicznej
23 lipca 1422	Czerwińsk	Władysław II Jagiełło	Przywilej czerwiński – za udział w wojnie z Krzyżakami : nietykalność majątkowa bez wyroku sądowego; król nie może bić monety bez zgody rady królewskiej; sądy sądzą wg prawa pisanego; nikt nie będzie równocześnie starostą i sędzią ziemskim (oddzielenie władzy wykon. od sądów.)
28 października 1423	Warta	Władysław II Jagiełło	Statut warcki (warecki) – za tron dla potomków: szlachta mogła usuwać "krnąbrnych i nieużytecznych" sołtysów ; ograniczenie wychodźstwa chłopów z ziemi; taksy wojewodzińskie – ceny

			produktów rzemieślniczych ustalane przez wojewodę
4 marca 1430 i 9 stycznia 1433 (25 kwietnia 1425)	Jedlnia i Kraków w (Brześć Kujawski)	Władysław II Jagiełło	Przywilej jedleńsko-krakowski – miał na celu przedłużenie panowania dynastii Jagiellonów w Polsce: nietykalność osobista bez wyroku (neminem captivabimus nisi iure victum); prawa polskie na ziemi ruskie ; tylko szlachcic mógł zostać dostojnikiem kościelnym; (pierwotnie król odrzuca przywilej brzeski)
1447	Wilno	Kazimierz IV Jagiellończyk	Zagwarantowanie niezależności i równouprawnienia Polski i Litwy ; zrównanie szlachty litewskiej w prawach ze szlachtą polską
1454	Cerekwica	Kazimierz IV Jagiellończyk	Przywilej cerekwicki . Za udział szlachty w wojnie trzynastoletniej dla Wielkopolski: niezwoływanie pospolitego ruszenia, nie nakładanie nowych podatków i nowych praw bez zgody sejmików; zaostrzenie kar za ucieczkę ze wsi; usankcjonowanie pragmatyki stanowych sądów ziemskich; anulowany
1454	Nieszawa	Kazimierz IV Jagiellończyk	Łącznie z poprzednim to przywileje cerekwicko-nieszawskie – za udział szlachty w wojnie trzynastoletniej, dla Wielkopolski (12 listopada) i Małopolski (11-12 listopada): niezwoływanie pospolitego ruszenia, nienakładanie nowych podatków i nowych praw bez zgody sejmików; zaostrzenie kar za ucieczkę ze wsi
1456	Korczyn	Kazimierz IV Jagiellończyk	Możni danej ziemi mają głos w sprawie losów tej ziemi.
27 lutego 1493	Piotrków	Jan I Olbracht	Zaostrzenie kar wobec przestępców; zakaz

			ingerencji kościelnej w sądy świeckie; dwuizbowy sejm; chłop mógł opuścić wieś dopiero po uregulowaniu wszystkich powinności względem pana; potwierdzenie wcześniejszych przywilejów.
26 maja 1496	Piotrków	Jan I Olbracht	Przywilej piotrkowski z 1496 – za udział szlachty w wyprawie na Moldawię : brak ceł na towary dla siebie lub w swoich dobrach wytworzone; tylko jeden chłop mógł opuścić wieś w ciągu roku; zakaz kupowania ziemi przez mieszczan; taksy wojewodzińskie na towary miejskie
25 października 1501	Mielnik	Aleksander Jagiellończyk	Przywilej mielnicki – cała władza w ręce senatorów, król jedynie przewodniczącym senatu ; niewykonanie poleceń senatu przez króla zwalniało z wierności względem jego osoby.
1504	Piotrków	Aleksander Jagiellończyk	Kontrola senatu i sejmu nad nadawaniem dóbr koronnych; określenie organizacji i kompetencji najwyższych urzędów koronnych i dworskich, tzw. ministeriów (marszałków, podskarbich i kancelarzy); zakaz łączenia w jednym ręku dwóch (lub więcej) urzędów
1505	Radom	Aleksander Jagiellończyk	Konstytucja nihil novi (<i>nic nowego</i>) – nowe prawa tylko za zgodą senatu i izby poselskiej; anulowanie przywileju z 1501; gwarancja wolnego wyboru urzędników sądowych; niepociąganie spraw świeckich pod trybunały duchowne; zakaz stanowienia ceł prywatnych

- Przywileje szlacheckie pozwoliły na ukształtowanie się w Rzeczypospolitej nowego ustroju politycznego – DEMOKRACJ SZLACHECKIEJ

- Szlachta zaczęła uczestniczyć w życiu publicznym i sprawowaniu władzy;
- Na szczeblu lokalnym umożliwiały jej to SEJMiki ZIEMSKIE- lokalne zebrania szlachty, na których decydowano o sprawach danej ziemi, okręgu, a także wybierano przedstawicieli na spotkanie z królem – POSŁÓW, których wyposażano w tzw. INSTRUKCJE, czyli to jak mają głosować i się zachować wobec postulatów króla, poseł nie mógł postąpić inaczej niż nakazywała instrukcja, mimo że np. zrozumiał racje króla.
- Na szczeblu ogólnopolskim szlachta spotykała się na tzw. SEJMIE WALNYM (GŁOWNYM)
- SEJM WALNY zwoływany był przez króla, z czasem utarło się że król robił to, co 2 lata, na okres mx. 6 tygodni,
- Sejm walny składał się z trzech stanów sejmujących:
 - KRÓLA- zwoływał sejm, uczestniczył w jego obradach,
 - SENATU- (dawna RADA KRÓLEWSKA), w jego skład wchodził najważniejsi dostojnicy państwowi, urzędnicy, biskupi, itp. głównie magnateria.
 - IZBY POSELSKIEJ- składał się z posłów przysyłanych przez sejmiki ziemskie, obradom tej izby przewodniczył wybrany z pośród nich MARSZAŁEK
- Głosowano na d sprawami, istniała zasada jednomyślności, czyli wszyscy posłowie musieli być za bądź przeciw.
- Przyjmowane ustawy, projekty głosowano wszystkie razem w postaci tzw. KONSTYTUCJI SEJMOWYCH,
- Każdy [poseł miał prawo się nie zgodzić- PRAWO VETA (sprzeciwu)
- Początkowo władza szlachty pozytywnie wpływała na państwo min. Ograniczono majątki magnaterii, usprawniono zarządzanie majątkami królewskimi (KROLEWSZCZYNY), narodził się tzw. RUCH EGZEKUCYJNY, czyli kładzenie nacisku na egzekwowanie(przestrzeganie) istniejących praw zarówno przez króla, magnaterie jak i sama szlachtę,

- Cześć dochodów z królewskich ziem (jedna czwarta) przeznaczono na stworzenie i utrzymanie stałej armii- tzw. **WOJSKO KWARCIANE** (ok. 2, 5 tys.)
- **Rozwój gospodarczy Polski**
- Polska zaczęła się na przełomie XV i XVI wieku prężnie rozwijać gospodarczo.
- Ogromne znaczenie dla tego rozwoju miało odzyskanie Pomorza gdańskiego i Gdańska, jako głównego portu Rzeczypospolitej,
- Wisła stała się głównym szlakiem handlowym, którym do Gdańska spławiano zboże i inne produkty bądź surowce naturalne,
- Rzeczpospolita poprzez eksport zboża przez Gdańsk stała się tzw. "Spichlerzem Europy"
- Eksport zboża stał się głównym źródłem ogromnych dochodów szlachty, która wydawała zarobione pieniądze na sprowadzane (również przez Gdańsk) luksusowe towary z Europy Zachodniej
- By zwiększyć swoje wpływy szlachta przejmowała coraz więcej ziemi
- Zaczęły powstawać tzw. **FOLWARKI** – duże gospodarstwa, wielohektarowe,
- Szlachta zrezygnowała z pobierania od chłopów czynszu, w zamian żądając darmowej pracy na swej ziemi – **PANSZCZYZNY**, początkowo jeden, dwa dni w tygodniu, później cały tydzień, ograniczono wolność chłopów – patrz – przywileje szlachty, czyniąc ich w praktyce niewolnikami
- **Panowanie Zygmunta I Starego**
- Pod koniec XV wieku prawie cała Europa Środkowa i Wschodnia znajdowały się w rękach **JAGILLONÓW**, synowie Kazimierza Jagiellończyka władali w: Polsce, na Litwie, w Czechach i na Węgrzech
- W 1501 roku na tronie polskim zasiadł Zygmunt I, zwany później Starym,
- Interesy dynastyczne Jagiellonów wchodziły w drogę interesom rodu **HABSBURGÓW**, którzy dążyli do opanowania Czech i Węgier.
- **1515** roku Zygmunt I i cesarz Maksymilian Habsburg zawarli układ (**UKŁAD W WIEDNIU**), według którego w razie bezpotomnej śmierci jagiellońskich władców Czech i Węgier władza tam przejdzie w ręce Habsburgów, w zamian za to Polacy mogą ostatecznie rozwiązać problem Zakonu Krzyżackiego
- Ostatnia wojna z Krzyżakami wybuchła w roku **1519** i kończy się zwycięstwem Polski.
- Ostatni mistrz zakonu **ALBRECHT HOHENZOLLERN** przechodzi na luteranizm, państwo- Prusy Zakonne zostają świeckim państwem – **PRUSAMI KSIĄŻĘCYMI** i na mocy **POKOJU KRAKOWSKIEGO 1525 (HOŁD PRUSKI)** stają się lennem Rzeczypospolitej (**TERYTORIUM ZALEŻNYM**).
- W roku **1512** wybuchła wojna z Księstwem Moskiewskim o tereny kontrolowane przez Litwę. Kulminacyjnym punktem tej wojny była bitwa pod **ORSZĄ w 1514**, w której połączone wojska polsko litewskie pokonały Moskwan, i zatrzymały tymczasowe podboje. W. KS. Moskiewskiego na zachodzie (naszym wschodzie)
- **Rzeczpospolita Obojga Narodów**
- W roku **1530**, jeszcze za życia Zygmunta Starego, (elekcja **VIVANTE REGE**) _ za życia króla, koronowano jego syna **ZYGMUTA II AUGUSTA**,
- W drugiej połowie XVI w. dochodzi do kolejnego sporu między Polską a Księstwem Moskiewskim (zwanym teraz Carstwem Rosyjskim) o **INFLANTY**- dziś teren północnej Litwy i Łotwy,
- Inflanty należały wcześniej do **ZAKONU KAWALERÓW MIECZOWYCH**, będących częścią Zakonu Krzyżackiego.
- 1561 ostatni mistrz zakonu **GOTARD KETTLER**, przeszedł na protestantyzm (**SEKULARYZACJA- ZEŚWIĘCZENIE**) i uznał zwierzchnictwo króla polskiego stając się jego lennikiem, jako władca **KURLANDII I SEMIGALII**.

- Sytuacja ta prowokuje wojnę, w której obok Polski i Rosji uczestniczy też Dania i Szwecja/
- W 1570 Teren byłego zakonu zostają podzielone między Szwecję(ESTONIA), Danię (WYSPI NA BAŁTYKU), i Polskę (KURLANDIA) Rosja zostaje bez niczego,
- W ramach Unii z Krewy (1385) Polska i Litwa funkcjonują, jako osobne państwa połączone osobą króla(UNIA PERSONALNA), w obliczu jednak wspólnych interesów i równouprawnienia w prawach polskiej litewskiej szlachty oraz nie posiadanie przez Zygmunta II Augusta męskiego potomka zaistniała konieczność zmian w koncepcji połączenia obu państw (KORONY I LITWY)
- W **1569 w LUBLINIE**, zostaje zawarta nowa unia Polsko Litewska
- Polska i Litwa zostają połączone w jedno państwo (UNIA REALNA):
 - wspólny sejm, senat, władca,
 - wspólna waluta i polityka zagraniczna,
 - Państwo polsko litewskie przyjmuje nazwę **RZECZPOSPOLITA OBOJGA NARODÓW (1569)**
- Skutki Unii Lubelskiej:
 - powierzchnia Polski i Litwy -800 tys. km (dziś Polska ma 312 tys.
 - liczna ludność 7 milionów,
 - wielokulturowość i wieloreligijność(Żydzi, Tatarzy, Polacy, Litwini, Rusini, Niemcy, Ormianie)
 - ukierunkowanie Polskiej Polityki na Wschód, uwikłanie w wojny z Rosją, i Turcją i Tatarami,
 - POLONIZACJA- przyjmowanie polskiej kultury i języka przez Litwinów i Rusinów(UKRAJNCY)
- **Kultura polskiego Odrodzenia**
 - Za panowania Zygmunta Starego i Zygmunta II Augusta w Polsce następuje rozkwit kultury i sztuk- mówi się o tzw. **ZŁOTYM WIEKU**,
 - W sztukę i architekturę inwestują królowie, ich otoczenia jak i szlachta wzbogacona na handlu zbożem,
 - Następuje rozbudowa wielu miast Krakowa, Wilna, Gdańska, królowie upiększają Wawel, według najlepszych wzorców renesansu,
 - Ważna rolę w tym odgrywa żona Zygmunta Starego i matka a Zygmunta II Augusta, królowa BONA SFORZA, pochodząca z kolebki odrodzenia WŁOCH,
 - Rozwija się Uniwersytet Jagielloński, tworzą Mikołaj Kopernik, Mikołaj Rej, który zaczyna pisać w języku polskim „**POLACY NIE GĘSI I SWÓJ JEZYK MAJĄ**”, Jan Kochanowski,
 - Jan Zamoyski buduje klasyczne renesansowe miasto **ZAMOŚĆ**
- **Kraj wielu wyznań**
 - Rzeczpospolita Obojga Narodów była krajem wielonarodowym i wieloreligijnym jeszcze przed reformacją.
 - Reformacja i jej wyznania zdobyły w Polsce wielu zwolenników.
 - Luteranizm i kalwinizm prężnie rozwijał się wśród mieszczan i szlachty zarówno w Koronie jak i na Litwie
 - Swoich zwolenników w Polsce znalazł też **ARIANIZM (BRACIA POLSCY)**, najbardziej radykalny odłam reformacji, domagający się równouprawnienia w prawach wszystkich warstw społecznych, rozdawali swe majątki, uwalniali chłopów, zakładali szkoły dla najbiedniejszych- Najslynniejszą **AKADEMIA W RAKOWIE**.

- Chłopi w większości zostali przy katolicyzmie bądź prawosławiu.
 - Szlachta bała się wojen religijnych, więc od samego początku dążono do pokojowego ułożenia relacji między wyznawcami różnych religii.
 - **1570 roku** w Sandomierzu przedstawiciele wyznań protestanckich w Polsce zawarli ugodę ze nie będą się zwalczać nawzajem i bronić się wspólnie przed prześladowaniami – UGODA SANDOMIERSKA.
 - **1573 roku** szlachta zawiązała KONFEDERACJE i na sejmie uchwaliła równouprawnienie szlachty bez względu na religie, wieczysty pokój z katolikami i dostęp do urzędów państwowych również dla niekatolików- KONFEDERACJA WARSZAWSKA, TOLERANCJA RELIGIJNA stała się jednym z fundamentów ustroju Rzeczypospolitej
 - Wyznawcy protestantyzmu przyczynili się do rozwoju polskiej kultury min. Wydawano książki w języku polskim, zakładano szkoły i akademie- ARIANIE w RAKOWIE (Małopolska), Luteranie w Królewcu (Prusy Książęce)
 - W Polsce działała też kontrreformacja, z uwagi na tolerancja, skupiała się na działalności edukacyjnej min. Jezuici zakładali szkoły, tzw. KOLEGIA z najsłynniejszym w BRANIEWIE (WARMIA),
 - Kościołowi katolickiemu zależało na podporządkowaniu sobie ludności prawosławnej w Rzeczypospolitej.
 - **W 1596 roku** część duchowieństwa prawosławnego zawarła unie z Kościołem katolickim w BRZESCIU (**UNIA BRZESKA**) uznając zwierzchność papieża w ten sposób powstało wyznanie **grekokatolickie**, (dziś grekokatolicyzm jest prawie narodowym wyznaniem na UKRAINIE)
- **Pierwsi królowie elekcyjni**
 - Król Zygmunt II August umiera 1572 roku, nie pozostawiając męskiego potomka i nie wyznaczając swego zastępcy.
 - Szlachta musiała więc określić, w jaki sposób będzie wybierany nowy władca Polski
 - Szlachta postanowiła że władcę będzie wybierać ona sama na tzw. SEJMIE ELEKCYJNYM, a w okresie BEZKRÓLEWIA najwyższa władza w państwie będzie sprawował INTERREX, każdorazowo aktualny prymas (najwyższy dostojnik kościoła katolickiego w Polsce)
 - **W 1573 roku** odbył się SEJM KONWOKACYJNY określający zasady wyboru króla.
 - **I SEJM ELEKCYJNY** odbył się w roku **1573. Pierwszym elekcyjnym królem polski został książę francuski HENRYK VALESY, zwany w Polsce Walezjuszem**
 - Henryk zanim został koronowany musiał zaprzysiąc przestrzeganie panujących w Polsce praw, zebrano je w tzw. **ARTYKUŁACH HENRYKOWSKICH,:**
 - przestrzeganie tolerancji,
 - zwoływanie sejmów, co dwa lata,
 - kontrole podatków przez sejm,
 - prawo wypowiedzenia posłuszeństwa władcy.
 - Każdy następny król musiał przysięgać to samo
 - Oprócz tego Walezy złożył swoje osobiste zobowiązania **tzw. PACTA CONWETA** (każdy król później musiał robić to samo)
 - Walezy obiecał że armia francuska pomoże w wojnach Rzeczypospolitej,
 - będzie łożył na utrzymanie Akademii Krakowskiej,
 - Ograniczenia władzy królewskiej krepowały Henryk, więc, gdy tylko nadarzyła się sposobność objęcia tronu Francji, uciekł on z Polski

- W **1575 roku szlachta** ponownie musiała wybrać króla. Został nim książę Siedmiogrodu (dziś część Węgier i Rumunii) **Stefan Batory**
- Nowy władca musiał pokonać opór Gdańska, (zbuntowało się mieszczaństwo)
- Rzeczpospolita została zaatakowana przez Rosjan, Stefan Batory by dać skuteczny odpór dokonał kolejnej reformy armii powołując do życia **tzw. PIECHOTE WYBRANIECKA**- chłopcy wybrani z dóbr królewskich, zorganizował oddziały saperów, do budowy dróg i mostów a także profesjonalny zwiad i tworzenia map.
- 1579 roku Polacy zdobyli rosyjski twierdze w **POŁOCKU I WIELKICH ŁUKACH.**
- Pokonany car **Iwan IV GROŹNY** zawarł z Polska **rozejm w JAMIE ZAPOLSKIEJ w roku 1582**

Wiek wojen

2. Angielska monarchia parlamentarna.

- W królestwie angielskim władza od połowy średniowiecza dzielona była między króla i parlament.
- Parlament angielski składał się z z dwóch części:
 - Izby Lordów(wyższa)
 - Izby Gmin (niższa)
- Na początku XVII w. Władcy angielscy dążyli do ograniczenia władzy parlamentu, wywołało sprzeciw szlachty i mieszczan, głównie protestantów (**PURYTANÓW**)
- Dochodzi do wybuchu wojny domowej pomiędzy zwolennikami króla – ROJALISCI, a zwolennikami parlamentu.

- Przywódca ruchu ant królewskiego zostaje **OLIVER CROMWELL**
- Na czele swej armii, zwanej ARMIA NOWEGO WZORU, rozbija wojska królewskie w bitwie pod NASBY w 1645 roku.
- Król, KAROL I zostaje pojmany i skazany na śmierć, jako zdrajca
- **1649 Anglia zostaje ogłoszona REPUBLIKA**
- Faktyczna władza spoczywa w rekach CROMWELLA, w 1653 ogłasza się on **LORDEM PROTEKTOREM** i skupia w swym reku władze dyktatorska.
- Po jego śmierć do władzy w Anglii wraca w ręce królewskie- mówimy o tzw. RESTAURACJI,
- Kolejne zmiany w ustroju państwa i ustalenie relacji między parlamentem i królem doprowadzają do ustalenia się ustroju Anglii, który trwa z niewielkimi zmianami do dziś- **MONARCHI PARLAMENTARNEJ.**

3. Monarchia absolutna w Francji

- Na początku XVII wieku Francja targana jest sporami religijnymi między katolikami a protestantami, których w Francji zwie się **HUGENOTAMI,**
- 1610 roku, gnie w zamachy król Henryk IV(zabity przez katolika)
- Władze obejmuje jego małoletni syn LUDWIK XIII, a w jego imieniu Francja rządzi **kardynał RIECHELIEU,**
- Kardynał prowadzi politykę centralizacji władzy i ogranicza znaczenie arystokracji i szlachty dąży do tego by cała władza skupiona była w ręku króla- tworzy podstawy tzw. MONARCH ABSOLUTNEJ (król decyduje o wszystkim, cała władza należy tylko do niego)
- Monarchia absolutna zostaje w praktyce w pełni zrealizowana za następcy Ludwika XIII, **LUDWIKA XIV**
- Ludwik ogłasza się **KRÓLEM SŁONCE,** twierdzi „ Państwo to Ja”.

- Skupia całą władzę w swoim ręku, prowadzi agresywną politykę zagraniczną, czyniąc Francję w XVII wieku najpotężniejszym
- Tłumi wszelkie bunty wewnętrzne a symbolem jego okrucieństwa staje się paryskie więzienie BASTYLIA
- Francja rozwija się militarnie i gospodarczo,
- Powstaje koncepcja samowystarczalności gospodarczej kraju, ograniczeniu importu towarów i zwiększenie zysków z eksportu- **MERKANTYLIZM**
- Francja przeżywa też rozkwit kulturalny a język francuski staje się symbolem prestiżu i językiem elit w całej Europie,
- Symbolem bogactwa, kultury i władzy w Francji za Ludwika XIV staje się jego pałac w **WERSALU**, dziś jeszcze się czadami mówi jak ktoś ma ekskluzywnie urządzone mieszkanie-, „Ale Wersal”

4. Początki rządów dynastii Wazów w Rzeczpospolitej.

- Po śmierci Stefana Batorego w 1586 roku szlachta ponownie wybiera króla, dochodzi do podwójnej elekcji, część szlachty wybiera księcia szwedzkiego Zygmunta Wazę, a część arcyksięcia Maksymiliana Habsburga z Austrii, dochodzi do rywalizacji zbrojnej, **w bitwie pod Byczyną (1588)** wojska austriackie zostają pokonane przez Polaków i królem polski zostaje ostatecznie **ZYGMUNT III WAZA**.
- Rzeczpospolita i Szwecja zostają połączone unią personalną, gdy Zygmunt zostaje po śmierci ojca, również królem Szwecji.
- Nie trwa to długo, w Szwecji dochodzi do buntu przeciw Zygmunutowi, zostaje on pozbawiony korony szwedzkiej.
- Zygmunt pragnie ją odzyskać, co prowokuje konflikt między Polską a Szwecją.
- Król próbuje też wzmocnić swoją władzę w Polsce, ograniczając rolę szlachty, prowadzi to do buntu,

- Część szlachty pod wodzą MIKOŁAJA ZEBRZYDOWSKIEGO organizuje ROKOSZ (BUNT) przeciw królowi, dochodzi do wojny domowej, król pokonuje rokoszan w bitwie pod GUZOWEM. On musi zrezygnować z planów wzmocnienia swojej władzy,
- Głównym celem Zygmunta III Wazy jest odzyskanie korony szwedzkiej i zdominowanie obszaru MORZA BAŁTYCKIEGO, tego samego chcą Szwedzi,
- Dochodzi do wieloletniego konfliktu o panowanie nad obrzeżami M. Bałtyckiego (dominium Maris Baltici)
- Na początku XVI wieku Szwedzi najeżdżają polskie Inflanty,
- W bitwie pod **KIRCHOLMEM 1605**, wojska polskie pod dowództwem **hetmana JAN KAROLA CHODKIEWICZA**, udaje się rozbić armię szwedzką (około 5 tys. Polaków rozbiła 30 tys. armię szwedzką, głównie dzięki atakowi ciężkozbrojnej jazdy – **HUSARI**)

Polska i Szwecja zawierają rozejm,

- Na początku lat dwudziestych XVII wieku wybuchła kolejna wojna polsko szwedzka, Szwedzi zajmują większość polskich portów nad Bałtykiem, co prawda Polacy wygrywają **bitwę morską pod OLIWĄ w 1627 roku**, ale nie zmienia to sytuacji i Polacy podpisują kolejny rozejm w **1629 roku w Starym Targu**:
 - Szwedzi zatrzymują większość polskich portów (Bez Gdańska, Króleweca i Pucka),
 - Szwecja zajmuje część Inflant z Rygą,
 - Szwedzi pobierają opłaty od statków zwiżających do polskich portów
- Do kolejnego konfliktu dochodzi w roku 1635, zostaje podpisany kolejny rozejm w Sztumskiej Wsi:
 - Szwecja zatrzymuje Inflanty,
 Szwedzi wycofują swoje wojska z Pomorza i Prus Książęcych,
 - Szwecja nie pobiera już haraczu od polskich portów.

5. Wojny Rzeczpospolitej z Rosją i Turcją

- Na początku XVII wieku w Rosji doszło do konfliktu o władzę
 - Polska magnateria postanowiła się zaangażować w ten konflikt wbrew stanowisku króla Zygmunta.
 - Jako pretekst wykorzystano plotkę, według której, prawo do trony Rosji ma zaginiony syn IWANA IV GROZNEGO, **DYMITR**, który poprosił Polaków o interwencję w swej sprawie?
 - Zorganizowano wyprawę przeciw Moskwie o osadzone na tronie carskim DYMTRA zwanego SAMOZWAŃCEM, został on jednak wypędzony z Moskwy a Polacy jeszcze kilkakrotnie urządzali wyprawy do Rosji, z „kolejnymi „ Dymitrami- stad nazwano je DYMITRIADAMI
 - W walkę o władzę włączyło się oficjalnie państwo polskie a król Zygmunt II Waza zaprzagnął zdobyć koronę rosyjską dla siebie i połączyć Moskwę i Rzeczpospolitą unia.
 - W 1609 roku armia polska ruszyła na Moskwę, i w roku **1610 rozgromiła Rosjan w bitwie pod KŁUSZYNEM** (hetman Stanisław Żółkiewski). Polacy zdobyli Smoleńsk i zajęli Moskwę
 - Okupacja stolicy Rusi trwała, do 1612 kiedy to Rosjanie przegonili Polaków.
 - Wojna zakończyła się podpisaniem pokoju w **POLANOWIE 1634:**
 - Polacy zajęli ziemi smoleńska, czernichowska i siewierska – Rzeczpospolita osiągnęła wówczas największą powierzchnię – prawie 1 milion km
- d) Na południowo wschodnich Krancach Rzeczpospolitej (UKRAINA) zna tzw. DZIKICH POLACH albo ZAPOROZU (za porohami, progami rzecznyymi na Dnieprze) zamieszkiwała wolna ludność, złożona etnicznie i pochodzeniowo zwana **KOZAKAMI**,
- e) **Kozacy** bardzo cenili sobie wolność i niezależność, choć formalnie byli poddanyimi króla polskiego, byli zorganizowani na moduł wojskowy, zakładali obronne obozy zwane **SICZAMI**, wybierali sobie przywódcę zwanego **ATAMANEM**
- f) **Kozacy** często służyli w armii polskiej, ale na ogół zajmowali się rabunkiem i napadami, szczególnie traktowali w ten sposób terytoria należące do do Turcji

- g) **Turcja** zniecierpliwiona zagroziła Rzeczpospolitej wojną, jeśli nie opanuje Kozaków, interesy Polski i Turcji zacierają się również w rywalizacji o wpływy w MOŁDAWII i WOŁOSZCZYZNIE (dzisiaj ROMUNIA)
- h) **1620** wojsko polskie pod wodzą hetmana Żółkiewskiego ruszyło przeciw Turcji,
- i) Polacy przegrali bitwę od **CECORA 1620**,
- j) **W 1621 roku** kolejna armia polska stoczyła bitwę pod CHOCIMIEM, udało się zatrzymać armie turecką a podpisany pokój utrzymał dotychczasowy przebieg granic a Polacy zobowiązali się trzymać w ryzach Kozaków.

6. Powstanie kozackie.

- **Kozacy, którzy** służyli w armii polskiej wpisywani byli do tzw. REJESTRU- kozacy otrzymywali żołd, zwiększał się ich prestiż, rejestr był jednak ograniczony a cześć Kozaków był przez Polaków, po wojnie usuwana z tego rejestru,
- Kozacy nie byli z tego zadowoleni i często czuli się oszukani, potrzebni w czasie wojny, zostawali bez niczego po jej zakończeniu,
- Na Ukrainie dochodziło też do konfliktów na tle religijnym i etnicznym. Właścicielami ziemi była często polska szlachta, bądź spolonizowana szlachta ruska, w większość katolicy, chłopci to przede wszystkim rusini (Ukraińcy), prawosławnie albo greko katolicy, zmuszani do ciężkiej pracy i prześladowani. Budziło to nienawiść i wrogość wobec Polaków.
- **W 1648 roku** dochodzi do otwartego buntu przeciw panowaniu polskiemu pod wodzą **atamana BOHDANA CHMIELNICKIEGO**,
- Wojska królewskie wysłane do stłumienia buntu zostają pokonane przez Kozaków w bitwach pod: **ZÓLTYMI WODAMI< KORSUNEM I PIŁAWCAMI**.
- Wojska kozackie docierają pod Lwów i Zamość. Resztką wojsk polskich została oblężona pod **Zbarażem,(1649)**

- Kolejna armia polska ruszyła z odsieczą, pokonała Kozaków pod ZBOROWEM i **BERESTECZKIEM 1651- dowódca był największy magnat na Ukrainie JEREAMA WIŚNIOWIECKI.**
- Zawarto ugodę z Kozakami w BIAŁEJ CERKWI, ale było to tylko tymczasowe zawieszenie broni.
- W **1654 roku CHMIELNICKI** zawarł sojusz przeciw Polsce z Rosją w PEREJESŁAWIU (UGODA PEREJESŁAWIECKA), uznał on zwierzchność cara Rosji. Armia rosyjska zajęła prawie całą Ukrainę, ale car nie zamierzał dawać wolność Kozakom
- Próbując ratować swą niezależność Kozacy postanowili porozumieć się z Polską.
- W **1658 roku** zawarto UGODĘ W HADZIACZU, na jej mocy Ukraina i Rzeczpospolita miały być połączone Unią na takich samych warunkach jak LITWA-RZECZPOSPOLITA TROJGA Narodów porozumienie to nie weszło nigdy w życie.
- Konflikt o Ukrainę zakończył się w roku 1667 pokojem w Andruszowie, kiedy to została ona podzielona wzdłuż linii Dniepru na część Polską i Rosyjską (lewobrzeżna)

7. Potop szwedzki.

- Konflikt Rzeczpospolitej z Szwecją ciągnął się od połowy XVII wieku
- W połowie XVII wieku Szwecja postanowiła ostatecznie pokonać Rzeczpospolitą, ponieważ następca Zygmunta III Wazy, jego synowie Władysław IV WAZA i Jan Kazimierz WAZA nadal rościli pretensje do tronu szwedzkiego
- **1655 roku** Szwedzi zaatakowali Polskę od strony Inflant i Pomorza.
- Część szlachty przeszła na stronę Szwecji (min hetman litewski JANUSZ RADZIWIŁ) i uznała Władce Szwecji KAROLA GUSTAWA za króla Polski.
- Część szlachty postanowiła się bronić, ale skapitulowała przed armią szwedzką w po UJSCIEM (Wielkopolska).

- Szwedzi bez walk zajęli prawie całą Polskę, -stąd nazwa **POTOP**. Król Jan Kazimierz schronił się na Śląsku
- Z czasem okupacja szwedzka stała się uciążliwa a szlachta przekonała się że władca Szwecji nie zamierza przestrzegać jej przywilejów, w Rzeczpospolitej wybuchło powstanie antyszwedzkie, do legendy przeszła obrona klasztoru na JASNEJ GÓRZE a także waleki zwykłego chłopstwa, które walczyło z Szwedami,
- W **1655 w TYSZOWICACH** szlachta zawiązała się w konfederację przeciw Szwedom i wezwała króla Jana Kazimierza do powrotu do Polski,
- Po przybyciu do Polski, w Lwowie Jan Kazimierz złożył uroczyste ślubowanie i ogłosił Matkę Boską z Częstochowy królową Polski
- na czele wojsk polskich stanął hetman **Stefan Czarniecki**
- Wojsko szwedzkie zostało pokonane w bitwie pod WARKĄ, odzyskano Warszawę
- Szwedzi próbowali ratować swoją pozycję podpisując traktat w RADNOT, w którym podzielił Polskę między swoich sojuszników: BRANDENBURGIE, SIEDMIÓGRÓD, kozaków Chmielnickiego (1657) Plan ten się nie powiódł a Polacy robili wrogię wojska.
- **1657 roku** Polska Jan Kazimierz podpisał traktat z władcami Prus Książęcych (Brandenburgii), (TRAKTATY WELAWSKO BYDGOSKIE), w których w zamian za pomoc przeciw Szwedom, Polska zrzekła się władzy lennej nad Prusami oraz Brandenburgia otrzymała ziemie łębarską i bytowską.
- Ostatecznie wojnę polską szwedzką zakończył pokój podpisany w **1660 w OLIWIE:**
 - król Jan Kazimierz zrzekł się pretensji do tronu szwedzkiego,
 - Szwedzi wycofali się z Polski,
 - Szwecja zachowała część Inflant,
 - Szwedzi mieli zwrócić zgrabione z Polski mienie.

8. Kryzys Rzeczpospolitej

- Po wielu latach wojny z Szwecją, Rosją, Turcją, i Powstaniu na Ukrainie Rzeczpospolita była zniszczona, osłabiona politycznie, gospodarczo i militarnie.
- Król Jan Kazimierz chciał wzmocnić swoją władzę i ograniczyć przywileje szlachty, ale nie pozwolono mu na to, doszło do kolejnego buntu szlacheckiego pod wodzą hetmana Lubomirskiego (ROKOSZ LUBOMIRSKIEGO), doszło do wojny domowej, która zakończyła krwawa bitwa pod Mątwami Jan Kazimierz wycofał się z swoich planów, Lubomirski przeprosił i udał się na wygnanie.
- Wszystkie te wydarzenia zniechęciły **Jan Kazimierza** do władzy i w **roku 1668 abdykował**.
- Szlachta na tron polski wybrała syna Jaremy Wiśniowieckiego Michała Korybuta Wiśniowieckiego, ale okazało się że nie odziedziczył on odwagi i męstwa oraz zdolności po ojcu- wkrótce zmarł z obżarstwa
- W tym czasie na Rzeczpospolitą najechały wojska tureckie, które zajęły południowe części Rzeczpospolitej a ta pokonana zawarła z Turcją upokarzający pokój w BUCZACZU(1672):
 - Polska utraciła południowe województwa,
 - Polska zobowiązała się płacić Turcji daninę (haracz)
- hetmanem wojsk polskich został Jan Sobieski i na czele pokonał Turków w bitwie pod Chocimiem (1673) Polsce jednak nie udało się odzyskać utraconych ziem.
- W tym momencie umiera Michał Korybut Wiśniowiecki a szlachta wybiera na króla Sobieskiego.- Jan III Sobieski
- W **1683 Turcy** atakują Austrię i oblegają Wiedeń, cesarz niemiecki prosi o pomoc Rzeczpospolitą. Jan III Sobieski rusza na odsiecz Wiednia i jako dowódca koalicji antytureckiej zwycięża pod **Wiedniem (1683)**,
- Jan III Sobieski staje na czele tzw. Świętej Ligi powołanej do walki z Turcją, ale nie odnosi większych sukcesów
- Ostatecznie w 1699 w Karłowicach zostaje podpisany wieczysty pokój z Turcją:
 - Polska odzyskuje wcześniej utracone ziemie.

- Rzeczpospolita popada w coraz większy kryzys polityczny i gospodarczy, szlachta rozbudowuje swoje bogactwo i wpływy.
- Ogranicza i uniemożliwia każdą reformę państwa,
- Wykorzystuje LIBERUM VETO do zrywania sejmów,
- Szlachta uniemożliwia wzrost podatków reformę i powiększenie armii, w obawie że król wykorzysta ją dla wzmocnienia władzy
- Sąsiednie państwa wzmocniają się i budują potężne armie a Rzeczpospolita słabnie

9. Kultura baroku i sarmatyzm w Polsce

- Na przełomie XVI i XVII wieku powstał nowy trend kulturowy, wypierający renesans, zwany **BAROKIEM**,
- Był on jednym z elementów reformacji, gdyż za pomocą sztuki i architektury starano się przekonać ludzi do wiary w katolicyzm, jego bogactwo i potęgę
- BAROK w swym wyrazie kładł właśnie nacisk na bogactwo, zdobienia, troski o szczegóły, złocenia srebrzenia, figurki tłustych aniołków, okrągłe buzie, obfite kształty postaci(w tym kobiet) przedstawione w malarstwie i rzeźbie to podstawowe atrybuty baroku,
- Muzyka barokowa pełna była przepychu melodii, ozdobników i harmonii.
- Głównym tematem architektury, malarstwa, rzeźby i muzyki były tematy religijne, choć nie tylko
- Symbolami baroku w architekturze stały się: pałac Ludwika XIV w Wersalu pod Paryżem, kościół **IL GESU** w Rzymie a w Polsce pałac Jana III Sobieskiego w Wilanowie
- W Polsce szczególnie popularne stały się tzw. portrety trumienne,
- W literaturze i w języku polskim pojawiały się wtrącenia z obcych języków, szczególnie włoskiego i francuskiego- zwano je **MAKARONIZMAMI**

- W Polsce powstał też pewien mit, styl życia, przekonanie o wyniosłości, ważności i szczególnej roli szlachty- nazwano to KULTURA SARMACKA-, jako że szlachta polska wywodziła swoje pochodzenia z starożytnego plemienia Sarmatów
- Wyrażało się to w stylu życia, ubierania, codziennego bycia wyniosłym i pysznym oraz przekonaniu ze szlachta ma szczególna misje do spełnienia a jej „ZŁOTA WOLNOŚĆ” jest najważniejszą i można a nawet trzeba w jej obronie przeciwstawić się